

Українські народні пісні в поезіях Богдана Залєского.

Літературно-критична студия Олександра Колесси.

I.

Характер поезій Богдана Залєского та цілий напрям его творчества тісно звязаний з загальним наворотом до поезії людової в європейських тогочасних літературах а передовсім з романтичними прямованнями, які бачимо з початком сього століття в літературі польській та українській; тож не можемо поминути бодай загальної характеристики так званої школи української¹⁾ в польському письменстві, в котрій елемент романтичний і народний виступив в типовій формі.

Хотячи пояснити яку небудь важнішу прояву чи суспільну, чи літературну, мусимо шукати її жерела не лише в абстракційних думках, не в самих лишень ідеях, хоть більшою їм яку вагу та силу приписовали, — а також в умовах життя даної суспільності, даного часу. Тож хотячи пояснити собі, в який спосіб виступила в польській літературі громадка письменників, що заявила горячу любов до України,²⁾ що малювала її найкращими красками, на які може здобутись людска уява, любовала ся українською піснєю, користувалась її мотивами, старалась воскресити

¹⁾ Кажу: так званої школи української тому, бо група писателів, знана під сим іменем, не становить дійсно ніякої окремої літературної школи. Підлягала она тим самим западно європейским впливам, приняла той сам романтичний напрям, що і другі подібні групи письменників прим. литовська з Міцкевичом. Щоби кілька разів сеї річки не розбирати, приняв я згадану назву, которая загальною принятна; подавши отсє пояснене та застережене думаю, що в той спосіб уникну непорозуміння.

²⁾ Залєсский приміром пише в віршу п. 2. „U nas inaczéj“:

Boże, mój Boże, Izami modlę Ciebie,
Jak umrę daj mi Ukrainę w niebie.

в пісні славни бувальщину, славні подвиги козацтва,¹⁾ хотячи усе те порозуміти, мусимо звернути увагу не лиш на чисто літературні загальнно-европейські прямовання, не лиш на змагане до індивідуалізованя народностий, не лиш на ідеї та мрії польських патріотів, що не могли і думкою здумати України, відрубної від Польщі, — але шукаючи основи тих мрій мусимо приглянутись культурному та економічному становиску Поляків на Україні.

Від часу унії любельської (р. 1569) ввійшла Україна в близші взаємини з Польщею і від того часу зачинає до українських земель живійше напливати людність польська, котрої вплив чим раз яснійше відбивався на висших верствах краєвої людності. Польонізація сеся взмогла ся єще по унії релігійній з р. 1596, а особливо в протягу 17 віку, при помочи польського ряду, котрий старав ся приєднувати собі рускі висші верстви урядами і наділами. Через ті взаємини ввійшла Україна в близшу стичність із западною цивілізацією. Вплив сеї цивілізації витискає за посередництвом літератури польської свою нестерту печать на літературі руській почавши від 17. віку. Головними жерелами такої цивілізації були польські школи, котрих початок сягає XVI. і XVII. віку. Першими їх заложителями були кальвіністи (Лещинські, Фірлеї) і социніяне (Пронські, Чаплицькі, Гурскі і др.); коло р. 1612 заложено в Луцку першу колегію єзуїтську, а р. 1624 основано другу колегію і конвікт для шляхти в Острозі. В першій половині XVII. віку розвинулись подібні завдання наукові в воєводстві київськім, на Поділлю і Волині. Коли р. 1773 папа Клементий XIV. скасував орден єзуїтів, сойм з р. 1775 звернув їх фонди на цілі просвітні під зарядом т. з. комісії едукаційної. Комісія сеся заложила школи в Кременци, Овручі, Луцку, Житомирі і т. д. З тими заведеннями йшли на заводи школи Піярів (в Межирічу залож. р. 1702) та Василиян (н. п. в Люборі, Острозі, Володимири Волинськім, в Каньові і Умані).

По поділі Польщі забрано всій поєзуїтські добра на користь державного скарбу, а доперва р. 1807 цар Олександер I. віддав їх на цілі просвітні в полуднево-западній Русі. Надзвір над просвітою припоручено в западній часті Адамові Чарторискому, а в полуднівій Тадейові Чацькові. Чацький заложив отже гімназию в Кременци р. 1805 і близько 126 шкіл народних на Україні і Поділлю.²⁾)

¹⁾ Розуміється осьпівували лиш частину козаччини, котра відповідала їх симпатиям; про се впрочім буде мова низше.

²⁾ Дані сесії подаю по Чубинському: Труды етнogr. статист. експед. т. VII.

Всі сесії дати наводжу я в тій цілі, щоби показати, що в протягу майже двох століть була просвіта на Україні, Поділю і Волині переважно в руках католицького полівства, польського або спольщеної, та польських патріотів.

Польська мова стала ся пануючою, та здобула собі право горожанства серед однокої тоді ще рускої верстви інтелігенції — попівства.¹⁾ Говорити по польському вважало ся в тих сферах конечною умовою товарискої присущності. Такі відносини тревали до р. 1832, коли в заведеннях наукових запроваджено викладовий язык великоруський, та усунено католицьке духовенство від заряду школ. Так отже польський елемент був на Україні, Поділю та Волині пануючим так під взглядом культурним як товариским.²⁾ Таку саму перевагу мали Поляки під взглядом суспільним та економічним.

Р. 1792 прилучено остаточно півднево-западну частину України-Руси до Росії. Могло б здавати ся, що пануванє польської шляхти в тих країнах мусить скінчитись при нових відносинах. Та не так воно склалось. Шляхта утратила вправді частину політичної влади, за те запевнено її певне пануванє над мужицтвом під взглядом економічним.

Хотячи вгамувати гуртову еміграцію мужиків, котрі утікали перед твердим гнетом, не потребувала вже шляхта давати їм від часу до часу льготи, як се часто лучалось за часів річи посполитої. Тепер потребувала шляхта лише відкликатись до уряду, а сей дуже радо давав їй помії. При помочі ряду скріпила отже шляхта своє пануванє, приборкала люд, котрий спорадично домагав ся пільги, та загарбала в свої руки величезні простори мужицької землі.³⁾ Такій порядок змінив ся аж р. 1862, коли знесено кріпацтво.

Так отже хоть Україна під взглядом політичним підлягала рядови російському, то під взглядом економічним і культурним довго ще панували тут Поляки.

Відповідні сим умовам були погляди Поляків на Україну в перших десятках цього століття. Опираючись на кільковіковій принадлежності цього

¹⁾ Шляхта руска уже давно була винародилася.

²⁾ Говорю тут о т. з. вищих верствах.

³⁾ До р. 1862 належало до Поляків:

в губ кіївській	1.412	мастків,	896.251	душ мужицьких,	^{3/4}	усіх мужиків,	^{85%}	усеї землі
" подільській	1.194	"	930.927	"	^{6/7}	"	^{90%}	"
" волинській	2 887	"	817.327	"	^{18/19}	"	^{92%}	"

Сеся таблиця наглядно показує пануванє Поляків в цих країнах. Чубинський, Труды VII. ст. 289.

краю до Польщі, та на фактичному папованю в тій країні польської шляхти, вважали її Поляки нерозривною частиною своєї вітчини — краєм польським. На люд руско-український, що замешкував сесю країну, зовсім они не оглядалися, вважаючи його людом польським яко власністю польських панів. Впрочім раховалося з ним лише тільки, кілько може числити ся господар із своїм інвентарем господарським. Тим меншу звертано увагу на духовий бік життя того люду.

Між тим відбувались на западі Європи важні переміни так під взглядом суспільним, як літературним. На звалищах давного ладу феодального зачав розвиватись лад капіталістичний. Капітал, увільнений із феодальних рамок, зачав розбивати суспільність на кляси приготовлюючи тим способом поле для сучасних ідей демократичних. Лібералізм, котрий з початку мав характер демократичний, зміряв до запевнення одиниці як найповнішої свободи, і сходився на цій точці з новим літературним прямованням — романтизмом. Сьому напрямкови літературному сприяли не лиш події та здобутки самої революції французької, але і реакція, яка по ній наступила, і котра проти націоналізму XVIII. віку ставила зasadу чувства та фантазії. Романтизм на знак даний з Англії розпочав боротьбу із спорохнавілим псевдокласицизмом; боротьба сеся скінчила ся повною побідою нового прямовання.

Сприяючи всяким змаганям індивідуального духа викликав романтизм та видвигнув права індивідуальності поодиноких народів; зачали отже романтики підносити думки та чувства, принадлежні даним народам. В той спосіб романтизм ураз із політичними подіями, котрі з початку цього століття потрясли цілу Європу — розбудив та поставив ясніше питання національне в сучасному його розумінню. Тому се питання звязане так свою генезою як і сформованням своїх ідей із тим літературним прямованням.

Шукаючи індивідуальних прикмет даного народу в єго бувальщині та сучасному житю — знаходили їх романтики по більшій часті в передказах, звичаях та піснях народних, котрі рівночасно подавали знамениту поживу чувству та фантазії — конечним умовам романтичної поезії. Тому ішли у всіх майже народів поруч із романтичним прямованням студії етнографічні та історичні, котрі в літературах слов'янських, а передовсім українській та великоруській словесності, попередили трохи романтизм. Філії цього літературного руху, який ішов на западі Європи, зачали ся помало відбивати о береги Польщі та України, викликаючи тут анальгічні прояви.

Хоть Бродзінський не був приклонником німецького романтизму а лише пояснював його значінє в Німеччині, то не дастъ ся заперечити,

що він власне приготував поле для розвою свого прямовання в Польщі. Головною его заслугою єсть се, що він і кількох сучасних ему людей, як Зорян Доленга Ходаковский (Адам Чарноцкий) і Лях-Ширма, казав шукати романтичності в бувальщині краю, і в его памятках, в піснях та переказах люду — бо в такім лише разі, по его думці, може поезия мати правдиву вартість, бути народною. Шідлягаючи таким поглядам звернулося кількох талановитих мужів до згаданих жерел шукаючи вітхиеня в бувальщині та характері люду тих країн, котрі замешкували, котрі були їм найліпше знані та були їм найлюбійші. Ісли тепер пригадаємо собі сей лад, який з початком сього століття панував на Україні, а котрого відповідні боки я старав ся висше показати, если завважаємо, що Україну, на котрій польський елемент мав рішучу перевагу, вважали Поляки краєм польским, невідлучною ідеиною хоть відірваною політично частиною своєї вітчини, то вновні зрозумієм, чому польські поети підлягаючи новим прямованням літературним зачали в Україні шукати матеріялів до заявлення народної індивідуальности, чому істория сього краю була для них історією рідного краю, а пісні українського люду — піснями рідного народу.

Тому розвій т. з. школи української в польському письменстві не представляє ся мені проявою так неприродною і дивною, пустою шляхочкою забавкою, якою вважають єї декотрі українські¹⁾ та великоруські²⁾ критики, а з польских критиків В. Цибульский.³⁾

Ті самі чувства і погляди на письменство, які бачимо у поетів літовско-польських викликали і групу письменників українсько-польських.

Також прегарна природа України мусіла мати немаловажне значінє у вітхиеню поетів українсько-польських. „Красна сеся земля, обставлена могилами, зрита кіньскими копитами, засіяна білими кістями, виплекала буйні плоди: непроглядне море зелені, а над ним пустку, смуток і тугу. Тілько ту розіграло ся кровавих боїв, тілько лицарських сердець застигло, тілько слави перегомоніло, що відголос її повторяли опісля довгі століття, съпівали про ню бояни, рокотали гуслярі, вигравали те орбаністи

¹⁾ П. Куліш: Основа р. 1852. Петерб. февр. ст. 67. і ibid стат: Полякамъ обѣ Украинцахъ.

²⁾ Філевич: І. Б. Залескій, Извѣстія С. Петерб. слов. благотворит. общество. 1886 №р. I.

Противний погляд на сесю прояву літературну заявив Піпін гл. Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ (Вѣст. Европы 1856 I. 770).

³⁾ Odczyty o poezyi polskiej wyd r. 1870 (I. стр. 222 223).

а коли они з часом замовкли, мусіли виступити нові съїваки, спадкоємці їх ліри¹⁾)

Така в головних нарисах генеза т. з. української школи, така була загальна основа тодішнього літературного руху, — на котрій з'являється стать Богдана Залеского²⁾.

II.

„Молодість“, пише польський поет Красінський, — „се різьлярка, що виковує ціле жите, хоть літа єї скоро минають, сліди її долота требають вічно“.³⁾ Слова сесії мож зовсім справедливо сказати про Залеского. На цілому его житю знати сліди сеї могучої різьлярки, а особливо на его житю психічному. — Ми приглянемося передовсім тим ударам єї долота, з під котрих вийшла пісня Богдана, а особливо український народний елемент в его піснях; таких лишень моментів будемо шукати в его біографії.

Молодість свою прожив Богдан Залескій на Україні, і то в найкращих єї сторонах. Він уродився в селі Богатирці над рікою Собом. Позаяк мати его умерла, коли він ще був дитиною, відвіз его батько до своєї сестри Кундзічової, що мешкала в Медведівці в Каньовському повіті. Чотиролітнього хлопчика віддано до школ до Каньова не для науки, а радше для забави.⁴⁾ По короткому побуті в Каньові повернув він до тітки. Маючи вісім літ набрав ся він скірної хороби, так, що тітка була приневолена віддати его до народного лікаря, до знахора, старого Зуя. „Знахор сей, був то мужик український, що мешкав над Дніпром у підніжжя гори, званої „Івангора“. Мав він численну родину і кілька гожих доньок. Тут зимовою порою прибігала молодіж на вечерниці, пісні розлягалися по хаті при фурктаню веретен. Малий Залескій одушевляв

¹⁾ Гл. Wojciech Grochowski: W Zaleski (Tygodnik Ilustrowany 1873. t. XI. seryja II. Nr. 262. str. 2.)

За сесію спадщину приняли ся в першій мірі письменники українсько-руски.

²⁾ Не стану я тут розказувати, як постепенно зацікавлювались Поляки Україною і Козаччиною, поминаю українські елементи, впроваджені до літератури польської давнішими польськими поетами (С. Твардовський, В. Потоцький), бо они не мали безпосереднього впливу на нову групу письменників українсько-польських.

³⁾ Młodość, bracia, jest rzeźbiarką
Co wykuwa żywot cały
Choć jej lata lecą szparko
Ślad jej dłużta wiecznie trwały

⁴⁾ P. Chmielowski, Studya i szkice z dziejów literatury polskiej, ser. II. str. 343.

Записки товариства імені Шевченка том I.

ся ними, скоро впучив ся усіх на пам'ять, і безнастанно їх повторяв. Душа його, як каже, просякла наскрізь красою тих народних пісень. В хаті знахора прожив Богдан коло вісімнайцять місяців. Літо достарчувало му й інших приємностей¹⁾. „Околиця се прегарна. Над самим Дніпром недалеко Рищова — пише сам Залеский — єсть висока гора, з котрої розтваряється на всій стороні чудовий просторий краєвид; люд зве сесю гору Іваном або „Івангорою“. На шпильу єї розлягли ся розвалини замку, що по переказам належав колись до Вишневецьких, а описля до Щенівовських. Перед кільканайцяти роками, коли я яко свободне дитя перебігав сесю гору в ріжніх напрямках, спотикав я нераз старого бандуриста, яких і нині ще, хоть рідко, мож подибати на Україні. Старець той знав безконечне множество давніх переказів і радо їх оповідав²⁾. В тих то хлопячих літах стрічав Богдан в пасіках та баштанах на Україні сивих, згорблених від старости, Запорожців. „На згадку о Січи старий дід з заискреними очима затискав кулаки кленучи Москалів. Наслухав ся я — каже Залеский — від тих старців досить ярких оповідань і пісень. Звірювали ся они мені тим раднійше, що в зоріючих, зросених слізами оченятях ляцького хлопчини читали співчутє³⁾. Тих вісімнайцять місяців, котрі прожив Богдан у підніжжя „Івангори“, се найглибший карб, який вазначила на його життю могуча різьбярка, молодість. Вражливе хлопяче серце, в котрому тоді вже скрито тіла іскорка поезії, одігичена по батькові, передимала скоро і вірно усі ті вражіння і пісні, щоби їх опісля відродити перепустивши через призму своєї уяви.

Богдан Залеский спостеріг пізнійше сам на собі вплив тих вражінь молодості, а особливо українських народних пісень:

Z torbanem wyrósł ja. Dniepr, Iwanhora,
Chata gdzieś w gaju starego znachora.
Widzę och! jakbym pożegnał je wczora.
Spiewałoz ptactwo tam byle dzień biały
I znów dziewczęta z majdanu śpiewała;
To znowu męski głos wojennej chwały

¹⁾ Гл. Seweryna Duchińska: B. Zaleski, wspomnienie pośmiertne; Biblioteka Warszawska 1886. t. II. str. 240 i t. d.

²⁾ Гл. Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego, wydanie zbiorowe przejrzone przez autora, Lwów, nakł. Gubrynowicza i Schmidta r. 1887, t. II str. 56. Усі цитати подавати будуть із цього видання пишучи коротко: „Pisma, t . . str. . .“ і т. д.

³⁾ Pisma, t. IV. str. 97—98.

⁴⁾ Батько Б. Залеского, як подає Хмельовський (Studyja, II. 342) радо писав вірші.

W cześć atamanów — mączyły się społem
W pieśni jedną żywą! I pieśń tę połknąłem.¹⁾

Побут у знахора, се жерело, з котрого пили найчистійші струмочки вітхненя Богданового. Кілько разів діткнув ся поет крилом своєї уяви сеї чудової „країни зараня“ відмикали ся зачаровані нори, била з них „жива пісня“ дрібними струями, та стинала ся в кришталь під пером поета. Тому так часто звертається поет до сеї книжки, де го „Мати-Україна сповивала піснями, прочуваючи єго вірлине воздушне житє“.²⁾ В прегарному „заспіві до нової поезії“ (*Przygrywka do nowej poezyi*) представляє поет в фантастичній формі, зближений до съвігляду українського люду, сей вплив, який мали на нього українські пісні народні.

Щоби порозуміти „сей заспів“, треба подати деяку замітку. Люд український в деяких околицях приписує русалкам дар творення народних пісень: „Пісні не парод складає, а морскі люде (русалки). В суботу ввечір грає море, на море випливають морскі люде, що половина чоловіка а половина риби, і сьпивають усіх пісень, а чумаки стоять на березі, слухають, переймають, та розвозять ті пісні по селам і городам“.³⁾ Тому „Мати-Україна“ віддала Богдана одній із тих гарних поетичних богинь на виховане, говорячи:

„Piastuj dziecięc me Rusalko!
Mlekiem dum i mleczem kwiecia
Pój do lotu mdłe to ciałko;
Pięknej sławy méj stólecia
Podaj do snu na obrazki.
Barwą złotą i błękitną
Tęczą w okrąg niech rozkwitną,
Wszystkie ludu mego kazki!“⁴⁾

Русалка отже — се українська муза⁵⁾, се уперсоніфікована українська людова пісня і казка: она то випестила поетичний талант Залєского. Ісли маєм слідити за розвязкою „uwikłanéj w cud zagadki“, що

¹⁾ Pisma, II. 203.

²⁾ ibid. II. 235.

³⁾ Куліш: Записки о Южной Руси Т. II. стор. 36. Подібне віроване записане і у других етнографів. Порівн. Чубинський: „Труды“ I. 211.

⁴⁾ Pisma, II. 235.

⁵⁾ Творчі способності приписує люд лише русалкам морським; Залєский віроване се розширив на усі русалки.

„Przygrywka“ Залєского о стілько не годить ся з вірованами українського люду, що Русалки вважають ся все елементом ворожим чоловікови, та що „Matka ukraina“ не могла би по вірованям українського люду віддавати їм Залєского на виховане,

в душі поета „leży pod pieczęcią“, — загадки єго поетичного творчества, котрого повістю так одушевлялась сучасна єму польська суспільність, то мусимо увзгляднити єще один важливий елемент. Маю тут на думці вражіння, які викликували в душі поетовій українська природа. Вражіння тих вазнав він уже під час свого побуту у знахора. Пізнійше, будучи в школах в Умані, відбував він з товаришами (Гощинським, Грабовським і Гроздою) часто прогулки до Грекова та Зофіївки, околиць значних із своєї чудової краси.¹⁾ Вакації і свята переживав Залеський у свого брата Іллі в Кривці. „Кількох то разів висмикнув ся він потайки з дому; дбаючий брат шукав єго неспокійно, розсилає за ним гіпців, а він тим часом лежав на могилах линути духом в лицарську бувальщину, та в розніженню заливав ся слізами. Слух мав він незвичайно бистрий. Ловив ним кождий шелест бурянів, колисаних літнім легетом“.²⁾

Справедливо сказав про нього Міцкевич, що він „підслухав гармонію усіх творів на степах України, та переклав в пісні зачарований ритм природи“.³⁾

Лишень під впливом безпосередніх вражінь міг виплинути з душі поетової такий вірний а гарний опис степу.

Szumią trawy i burzany,
O zielono wskróś, o! sino,
Jako fale wciąż kurhany
Step, a step, a rozbujany,
Morze twoje Ukraino!⁴⁾

Шум степу виколисував в серці поета задуму, під промінем палячого українського сонця набирали сили крила єго уяви, природа українська вляла в душу поета усі ті краски, котрими ясніють людові пісні, вилеліяні в тій самій колисці. Говорячи отже про вплив українських людових пісень на поетичне творчество Залеського не мож поминути тих елементів, котрі ввійшли до пісень людових і безпосередньо до душі поета. Тому мусів я поставити поруч себе оба сесії роди вражінь, так як они лучилися в душі поета, як він сам їх съвідомо ставив поруч себе у своїх споминах з молодечих літ:

Kraina moja zarania
Wciąż jak piastunka w omroczu

¹⁾ Pisma, IV. 98.

²⁾ Duchińska : Bibl. Warszaw. 1886. II. str. 247.

³⁾ Adam Mickiewicz, rzec o literaturze słowiańskiej rok drugi 1841—42, str. 238—239.

⁴⁾ Pisma, I. 221.

W dumkach do uszu podzwania
W mogiłach miga do oczu".¹⁾

III.

Щоби докладно порозуміти з пісень українських в поезіях Залесского, подамо бодай в головному нарисі генезу перших фаз його поетичного творчества. Тому не спускаючи з ока головної нашої цілі уваглядчимо, о скілько се річ можлива, ті твори і прямовання літературні, які були для Залесского взорами, і научили його ставити перші, несъмливі кроки на поля поезії.

Перші свої думки оголосив Богдан друком будучи ще в школах в Умані, з відки вийхав р. 1820. Тут уже читав він затюшки Гомера. „Читай Гомера хотіби триста разів, новий віп, ніби що рана мінить ся в очах“. „Гомер — каже віп — се воплочене люду“.²⁾ Любив він також читати Горация, як про се съвідчить кілька його переводів пісень цього поета. Найважнішим учителем Залесского був в тому часі Іван Кохановский, якого поет богато разів згадує в своїх поезіях, а все з найбільшим і найщирішим поважанем і любовлю. Від нього научив ся Залеский прегарної звучної мови, якою так мистецьки орудував „Іван з Чорноліса“.³⁾

З Нестора научив ся поет много даних до історії Руси і стать руского того літописця часто вириняла в його думках поруч із древним Бояном.

Na prawe śpię ucho,
To szumi coś głucho.
Na lewe, to zmora
Dwulica, rozchwiana,
Cień mnicha Nestora
I obraz Bojana.⁴⁾

По думці Г. Затея⁵⁾ знав уже Богдан будучи в гімназії „Слово о полку Игоревѣ“ і то в оригіналі; єсть се річ імовірна, бо важний той памятник старорускої літератури відкрито р. 1795, а перше його видане оголошено друком р. 1800. Боян, давній поет съпівак, про котрого згадує

¹⁾ Pisma, II. 26.

²⁾ ibid. II. 197.

³⁾ Кохановский уродив ся в селі „Czarnolesie“.

⁴⁾ Pisma IV. 199.

⁵⁾ Hugo Zathey, Młodość Bohd. Zaleskiego, sprawozdanie III gimn. w Krakowie r. 1886, str. 6.

автор „Слова“, став ся від того часу ідеалом Залесского; ім'я його подибуємо на кождій майже стороні поезій Богдана. Хотячи наслідовати Бояна, присвоїв собі Залесский цілі поетичні звороти мови із Слова, писані по його думці стилем Бояна.¹⁾

Такий був засіб матеріалів поетичних Залесского, коли ім'я його уперше з'явилось в польській літературі. Перший на впів оригінальний свій твір поетичний оголосив він друком р. 1819 в часописі „Dziennik Wileński“²⁾ п. з. „Duma o Wacławie, ze śpiewu ludu wiejskiego“.

Не маємо нічних відомостей, чи перед написанем цього вірша знав Залеский розправу Зоряна Доленгі Ходаковського: „O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem“, або Бродзіньського: „O klasyczności i romantyczności“. Міг він тоді знати обі сесії студії — бо обі вийшли р. 1818.³⁾ Северина Духіньска думає, що розправу Бродзіньського знав уже Залеский виїзжаючи до Варшави: „Te, що му нашептали могили степові“, каже Духіньска, „що зачув яко хлопчина в шумі Дніпра з вершин Івангори, знайшов усе те в сїй розправі розвинене в наукову теорію. Слова Бродзіньського були для нього вказівкою“.⁴⁾

¹⁾ Подаєм на се кілька примірів:

Złota dumo narodowa
Bojanowej gęśli córo
Nad zielonem podzwoń siolem
Nim roznośnięj a ponura
Siwym orłem klaśniesz z góry
Szarym wilkiem pomkniesz dolem [Pisma II. 132—133].

„Боян носив ся мислию по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом по-під облаки“ [гляди: проф. Др. Ом. Огоновский: „Слово о полку Игоревѣ“, малор. перев. стор. 3.]

I roznošny śpiew to miękki
Pełną garścią rozsypuya
To jak orzeł siwy w chmury
To ku ziemi jak wilk bury

Порівн.: Огоновский „Слово“ loc. cit.

Поема Залесского п. з. „Naścia“ (Pisma, IV. 17.) відповідає уступові „Слова“ „Плач Ярославни“ [Огоновский, „Слово“, стор 19, уступ. XII.]

Однак ремінісценції із „Слова о полку Игоревѣ“ і виразніші сліди впливу цього памятника на Залесского, можемо завважити доперва в поемі: „Damian książę Wiśniowiecki“, надрукованім першій раз р 1826 [Dziennik Warszawski t IV. str. 300—324]

²⁾ Dzienn. Wil t. II. str. 525—528

³⁾ Перша вийшла в часоп. „Ćwiczenia naukowe“ t. II. odd. literae. Krzemie-
niec, w r. 1818; а друга в час. „Pamiętnik Warszawski“ (марць — липень) р. 1818.

⁴⁾ Biblioteka Warszawska, 1886, t. II., str. 250.

Чи Залескій пішов за вказівкою Бродзінського пишучи „Dumę o Wacławie“ — не можемо певно сказати. Між тим маємо під рукою матеріали, котрі (рішучо можем сказати) грали важну роль в ґенезі „Dumy“. В часописі „Dziennik Wileński“ з р. 1818¹⁾ помістив Лях-Ширма вірші: „Jaś i Zosia“ і „Zdanek i Halina“, перероблені з червоно-руских пісень народних. Вірші ті такі характеристичні, що ми їм приглянемося близше.

Незвичайно важним є так із взгляду на час написання, як і під взглядом змісту лист Ляха-Ширми до редактора, поміщений як передмова до пісень. Щікавий сей лист наводжу тут в цілості, бо єсть він в польській літературі одним з найперших голосів, піднесених в справі людових пісень, і їх значення для поезії,²⁾ а не звернено на цього доси тої уваги, на яку заслугує.

Przesyłam W. Panu dwie dumki szczerosławiańskie, bo z podań ludu wiejskiego wyjęte, i podług dwóch śpiewów russkich do siebie dosość podobnych osnowane. Dzięki winieniem J. P. Chodakowskiemu, który nie tylko tego źródła mi użyczył, lecz i cały swój zbiór śpiewów wiejskich mozołnie zebrany do przeczytania pozwolił. Mając sposobność do przyswojenia myśli ogółu, śpiewy wiejskie składających (?), napejony ich duchem a szczególnie ponurą ich smętnością starałem się ją przelać w moje rymy nie mieszając weń bynajmniej obcych, nie pod naszem niebem urodzonych myśli, i nie odstępując nigdzie od dawniej prostoty, chyba wówczas, kiedy ona w nieokrzesaną gminność wpadała, i wyższość światła wieku naszego wymagała koniecznie jakiejś odmiany. Co się tycze dodatków, które porównywując moje dumki z dwoma tu dołączonymi śpiewami wiejskimi za pierwszym rzutem oka dostrzедz można, te zdawały mi się potrzebne dla ich zaokrąglenia, i do nadania im niejakiej wyrażistości zwłaszcza, że w podobnych pismach wolny polot wyobraźni jest dogodniejszy aniżeli nie-wolnicze naśladowictwo. Wszelakoż i w tem, co się dodawało, pilne miałem baczenie na to, żeby wszystko albo zgadzało się z dawnymi przesądami, zabobonnością i obyczajami, albo przynajmniej nie było im przeciwne. Pozytyczną nader byłoby rzeczą, Mości Redaktorze, gdyby się zatrudnić zbieraniem gminnych baśni, powieści, przesądów, wróżb, śpiewów i t. p.; zbieranina ta na pozór tylko nikczemna i z ułamków tylko złożona mogłaby wielce posłużyć do wyjaśnienia historyi oby-

¹⁾ Dzien. Wil. 1818. I. str. 486.

²⁾ Podaję сей лист в оригіналі, щоби задержати єго форму і показати тодішній стиль польський науковий.

czajów, rzuciłaby światło na dzieje polityczne, na obrzędy religijne i bóstwa, poprzedzające naukę Chrystusa; co więcej, możeby idąc za podobieństwem sprawdziła te szerzące się w świecie wnioski: że kolębka naszego dzieciństwa i plemienia jest nad Gangesem. Oprócz tego co za nieprzebrany skarb byłby to dla rymotwórstwa naszego; wówczas to Mości Redaktorze nie zarzucanoby Dzienników, Pamiętników, Tygodników i inszych pism obcymi nam wyrażeniami, które będąc dla wielu niezrozumiałe z obojętnością bywają przyjmowane, czczem tylko napełniając uszy brzmieniem, a nie trafiając do serca i nie ogrzewając go. Na równinach słowiańskich, na polach naszych przodków między naszą bracią natręcają się nam skromne kwiaty zachwyceń: zbierajmy je troskliwie i w duchu wdzięczności dla naszych dawnych ojców. Jeśli nie chcemy w naukach nadobnych być tylko naśladowcami, lecz i oryginalne a do tego czysto narodowe posiadać dzieła, uratujmy te starożytne zabytki, na które czas coraz ostrzejszy nastawa, i grozi zatrata. Są one szczątkami gmachu niegdyś okazałego, który runął w zwaliskach, ale może nam jeszcze do wznieśienia Świątyni Narodowości za węgielny posłużyć kamień. Zniżmy się więc pod strzechy — tam nasza sędziwa narodowość". (D. 29 marca, 1818 r.).

Погляди, висказані в сьому листі, суть, як бачимо, відблиском сього загально-европейского прямовання, зміряючого до народності в літературі, і вказуючого на пісні народні, яко на певичерпану і неоцінену в тім взгляді скарбницю. Натяк на Ходаковського вказує, що Ширма переняв від нього ті погляди, і встиг їх скорше оголосити друком, як заслужений Чарноцький (Ходаковський)¹⁾, і звіки ще скінчила ся друкувати в часописі „Pamiętnik Warszawski“ студия Бродзіньського: „O klasyczności i romantyczności“.

Приглянемося тепер близше цікавим думкам Ляха Ширми, і порівнямо їх із червоноурускими взорами, щоби познакомити ся з першими того рода творами в польському письменстві. Зміст думки: „Jaś i Zosia“ подаю в винятках польських і руских.

Поїхав Івасенько на полюване,
Покинув свою милу на горюване,
Виїхав Івасенько в чисте поле,
А сам припав к сирій землі на спочиване.²⁾

¹⁾ Студія Ходаковського вийшла доперва при кінці р. 1818.

²⁾ Текст галицько-руський, котрий Ширма дістав від Ходаковського, помістив в „Dzien. Wil.“ разом із своїми пересьпівами.

Wyjeżdżała Jasio na łowy,
 Pod nim igrał konik wrony,
 Przebywała lasy, dąbrowy,
 Dumała o Zosi stęskniony.
 Wyjechała na czyste pole,
 Puściła konika na trawę
 Sam kojąc tęsknoty i bole
 Pochylił się na murawę.

I снило му ся, що з рук злетіла му голубка (в пісні народній: „яспенський сокіл“). Ворожка пояснила єму, що сон такий віщує нещастє. Вертає Івась сейчас до дому, та не застас уже своєї милої живої.

Ніжки мої скоропадлі, чому не прийдете ?

Заголосив він в розпушці :

Ручки мої білењькії, чом не пригорнете ?
 Очі мої чорненськії, чому не глянете ?
 Уста мої приязненські, чом не промовите ?

Moje wy letkie nożęta
 Czemu więcże nie chodzicie ?
 Moje wy białe rączeta,
 Już wy mnie nie przytulicie !
 W tych ustach przy twoim boku
 Czerpałem słodycz obficie,
 Zgasło już niebo w twem oku,
 Nie miłe teraz mi życie.

На тім і кінчить ся руска народна пісня; але поет съпіває дальше. „Jaś“ в жалю вмирає. Ховають їх в одній могилі... Закінчує сеї думки Ширми написане в дусі баляд романтичних :

Gdzie się ich wznosi mogiła
 Rosną dwie brzozy płaczące,
 Jedna do drugiej pochyła
 Gałązki z sobą łączące (?)
 Tam przy księżyca poświacie (?)
 Dwa gołębków przylatywa ,
 Siada jak siostra przy bracie
 Dzióbkami się pogłaskiwa.

Widziano takie na jawie
 Jak ten gołąb, gołębica
 W niebo wzlatują w postawie
 Mdławej, jak promień księżyca ..

Друга думка: „Zdanek i Halina“ має подібний зміст, і в подібний спосіб переклав її Лях-Ширма. Щодавай найкраще місце з тексту малоруського і відповідний уступ із думки Ширми.

Ах (? — чому не „Ой!“ як звичайно?) тещеньку, голубоньку,
 Снив ся мені сон дивненський,
 Що на мій дім пчоли впали.
 На подвіре зоря впала
 З двору зазуля вилинула...
 Ах синочку, мій зятеньку,
 Їдь же скоро до домоньку
 Маєш дома пригодоньку:
 Бо пчолоньки то слізозоньки,
 А зіронька дитинонька,
 А зазуленька — Марисенька...

Śniło mi się, jakby pszczoły
 Uciekały we dwa roje,
 Pierścień się rozpadł na poły,
 Gwiazda spadła na wieś moją.
 Ach zięciu, mój miły synie (?)
 Jedźże, jedźże do twój żony,
 Przygoda ciebie nie minie,
 Znajdziesz żal nieutulony.
 Bo lecących pszczół dwa roje,
 To płynących łez dwa zdroje
 A twój pierścień rozłamany
 Ślubu wiązek rozerwany.
 Gwiazdy, co z nieba spadają
 W pogodnej wieczornej dobie,
 Te niestety oznaczają,
 Że ktoś z ludzi poległ w grobie.

З тих наведених уступів можна переконати ся, о скілько Лях-Ширма, беручи до своїх думок матеріял з малоруських пісень народних, придержувався поглядів, висказаних в листі до редактора „Dziennika Wil.“

Думки сесії а особливо лист до редактора мали по моїй думці незвичайний вплив на Залєского, і становили, як я на се вже натякнув, сильну принуку до написання „Dumy o Waclawie“. Що Залєскій знає

„Dziennik Wileński“ съвідчить про се та обставина, що в кілька місяців пізнійше, як з'явились думки Ширми, надруковав поет в „Dzien. Wil.“ свої переводи і „Dumę o Wacławie“; а що знає думки, о котрі нам ходить, съвідчить про се велика схожість стилю „Dumy o Wacł.“ і думок Ширми.

Ідучи отже дорогою, вказаною єму Ляхом-Ширмою, взяв поет основу до своєї „Dumy o Wacł.“ з народної української пісні, додаючи так як Ширма під заголовком слова: „ze śpiewu ludu wiejskiego“¹⁾). Таку народну піснню, котра становить головну тkanь поеми Залєского, знаходимо у Максимовича.²⁾ Подаєм її в цілості:

Збирали ся комісарі
Під царські палати,
Пишуть листи на Вкраїну
Під аршини брати.

Записали на Вкраїні
Вдовиного сина,
Ой тож козак уродливий
Доходить аршина.

Ой зачує ж стара ненька
Івасева мати,
Ой де тебе, мій синочку,
Я маю сховати?

На щож мене, матусенько,
Ти маєш ховати,
Буду тобі із столиці
Червоний слати.

На щож мені мій синочку
Червоний твої,
Що нікому поховати
Головоньки мої.

Поховають моя нене
Тебе добрі люди,
Ой як мене молодого
До тебе не буде.

Вдовин синок вдовиченко
Коня наповає,

¹⁾ Слово „думка“ перший раз в польському письменстві бачимо у Ширми.

²⁾ Українські народныя п'єсни, изданныя М. Максимовичемъ, Москва, р. 1834. ч. I. ст. 132

Его ненька старенькая
В вікно виглядає.

Вдовин синок вдовиченко
Коника сідлає,
Его ненька старенькая
Крижом упадає.

Вдовин синок вдовиченко
З двора виїзджає,
Его ненька старесенька
За стремен халас.

Ой в городі Очакові
Вдарили із лука,
Да вже тобі вдовин сину
З матерю розлука.

У городі Очакові
Вдарили з гармати,
Ужеж тобі вдовин сину
Неньки не видати...

Якже переробив Залеський сесю піснню відповідно до своїх тодіших поглядів і свого стилю?

Передовсім старає ся він розвинути ті мотиви, котрі знайшов, в звязку лишень, в народній пісні. Але чи на тім єго „Duma“ зискала?

Поет зачинає думу описом переполоху, який настав в краю в наслідок нападу ворогів і бранки рекрутів:

Wrogi wokoło śmierć sieja,
Wzmaga się wojna, lud smuci,
Młodzi wieśniacy truchleją
Z świętej wolności wyzuci.

Не менче лякали ся і ті, що утікали перед бранкою. Слова народної пісні: „Ой дех тебе мій синочку я маю сховати“, розвинув поет в бомбастичну строфу:

Losu nieszczęsne ofiary
Stronią od domów rodzinny,
Kryją się w gadów pieczary
W lasów okropnych gęstwinny...

Не бояв ся бранки лишень Івась-вдовиченко, перехрещений у Залеського на „Wacław“ так, як у Ляха-Ширми Івась на „Zdanka“.

Wacław sam tylko spokojny
Wacław zdrów, silny i młody,

Zdał się stworzonym do wojny
 Jednak nie rzucił zagrody.
 Jego więc z wioski w rekruty
 Dziedzic przeznacza sfrwożony.

Прашане з матерою, розлуку бідної вдови, так по майстерски змальовану в народній пісні, розводнив поет вибухами млавої сентиментальності, котрі заняли му 14 строф. Штуки розбовтування народних пісень научив ся Залеский мабуть у Ляха-Ширми, у котрого 2 або 4 вірші припадають на один вірш людової пісні. Певно також під впливом Ширми, котрий радив робити зміни в піснях народних „kiedy one w nieokrzesaną gminność wpadają, lub kiedy światłość wieku naszego wymaga takiej zmiany“ — повипускав або поперекручував Залеский не до пізнання пайкращі уступи людової пісні.

Ціла „Duma o Wacławie“, а особливо єї закінчене ясно говорить, — що Залеский був новиком в тім роді поезії, і не мав навіть перед собою виднійших взорів. Не вдумав ся він ще в сесю тайну, що позволяє народному съпівакови короткими словами богато сказати; не відчув ще духа тих асиндегтичних сполучень, що дають слухаючому нагоду перелетіти думкою цілу чергу подій, котрих треба додумати ся між речениями синтаксично з собою не повязаними. З цього непорозуміння виплила слідуюча хиба, яку бачимо в тій поемі Залесского.

В народній пісні слідує безпосередно по прашаню Івася-вдови-ченка з матерою натяк про єго смерть:

Ой в городі Очакові
 Вдарили з гармати,
 Уже тобі вдовин сину
 Неньки не видати...

Польський поет зрозумів сесії слова так, що сейчас відставлено ректрута до табору воєнного, де вже кипіла борба... і з відсі то пішла ціла неприродність слідуючої строфи:

Wtem do obozu przybywa,
 Gdy już wzajemnie walczono,
 Więzów stargano ognia
 Stawać do boju zlecono.
 Kule wyparte z działa świszczą i t. p.

„Wacław“-а, пробитого бафнетом, ховають в могилі, котру „весна строїть цвітами — а роса наповає бальзамом“ „Над ним съпіває соловій пісню свободи — ратай вихваляє єго славну смерть“.

В деяких місцях „Dumy o Wacławie“ бачимо ремінісценцію української народної думи „О Коновченці“¹⁾; а слова

Pada, już serce nie bije
Za warł na zawsze powieki,
Lecz w ustach współbraci żyje
I w nich żyć będzie na wieki,

слова сесії суть слабим відгомоном звичайного закінчення українських дум народних, (котре бачимо і в думі „О Коновченці“).

Полягла козацька, молодецька голова
Як од вітру на степу трава:
Слава не вмре, не поляже,
Лицарство козацьке всякому розкаже.²⁾

„Duma o Wacławie“ не єсть, як бачимо, в польському письменстві ніякою новостию під взглядом обробленя предмету, хоть основу її становить народна пісня. Не видно в ній жадної із пізніших прикмет стилю Залесского. З думи сеї „віє ще духом“, як каже Хмельовский „класично ідилічним“. В ній видко ще явну непевність в виборі взорів: „Соловій — Боян“ боре ся ще тут о пальму першеньства із Гораційом³⁾, „Метрум (—ув —ув —ув)“, виписане перед сею думою, а котрого пильно придержував ся Залеский, съвідчить, що він користав із оживлених тоді розпрах о ритмічності польського язика, які тоді провадили в Варшаві Круліковский, Ельснер і Бродзіньский, доказує, що уже з самого початку свого творчества дбав Залеский про музикальний бік поезії⁴⁾.

IV.

Року 1820 наступив зворот в житю поета, котрий рішучо вплинув на напрям його поетичного творчества. Того року вибрав ся Залеский

¹⁾ Максимович, Українск. народ. п'єни Москва, 1834 I. 50.

²⁾ Максимович. Українск. народ. п'єс. Моск. 1834, т. I. стр. 50

³⁾ „J. Bohd. Zaleski“, napisał I. G. B. Przegląd Tygodniowy, Warszawa, 1878.

⁴⁾ Piotr Chmielowski, Studya i Szkice, II. 348—349.

Подвою часто цитати із різних критиків, що писали про Залесского, бо пересказуючи власними словами те, що уже другі сказали в якісь справі, а що треба сказати — пошидав би ся я в чужі пера. Взглядом поглядів ріжнородних критиків Залесского стараюсь я по можности віднести ся критично — а спосіб, в який я уживаю якоїс вилички, вказує на становиско, яке я взгляdom неї занимаю. Цитати сесії мають ще і тулою ціль, щоби познакомити читачів б'ядай в часті із літературою, що відноситься ся до писань Залесского, щоби показати, як віднеслась взглядом них польська критика, та о скілько оцінено ті поезії з боку, з якого я їх розбираю.

із своїми приятелями Гощинським і Грабовським до Варшави, де і даліше лучив їх як найсердечніший стосунок, що пробивається в слідуючих словах Залєского :

Bohdan, Seweryn¹⁾, Michał²⁾), między nami trzema
Odgrywa się osobne niejako poema,
Wszyscy trzej, bo rówieśni, z jednego my gniazda
Porwali się do lotu; i jedna nam gwiazda.³⁾

Многоважне значіння мала для молодого поета дружба із Мальчевським, Бродзінським і Мохнацким. Они то не давали попасті в апатію поетові, що тужив за свою Україною, они оживляли його духом свого таланту, як съвідчить про се отсей уступ поезій Богдана :

Jako barwinek gdzieś z bujnej ziemicy
W piasek wszczepiony schnąć zacząłem wcześnie.
Kaźmierz Brodziński, Mochnacki Maurycy
Chuchali do mnie w zamrożne wciąż pleśnie,
Chuchali inni młodzi rówiennicy.⁴⁾

Насамперед познакомив ся Залєскій із автором поеми „Wiesław“, в котрім знайшов правдивого приятеля і порадника. Ім'я Бродзінського було тоді вже голосне. Був він як той дуб, що стояв на граници двох епох. Корін'ям своїм приріс він ще до старого класичного ґрунту, а конарами взиє ся в епоху романтизму. На тих конарах, що вдириали ся вже в будущину, оперла ся до висшого сьмільйшого лету ціла громада поетів-романтиків, межі котрими був і Залєскій. Се переходове становиско Бродзінського найліпше характеризують слідуючі його слова : „Пісні народні були початком поезії і суть найкращим єї жерелом ; коли черпається поезію з пісень і обичаїв люду, надає ся їй знамя оригінальності. Штука, що творить цілість із пісень народних (як Гомер Іліяду)увіковічнює заразом і характер народу і його культуру. Тому ж, — якщо єсть обовязком поета в просвіченому століттю шанувати „густ“ загалу, то ще святійшим є його обовязком черпати з пісень люду, як із натури, характер і обичаї народу. Видимо отже, що Бродзінський зовсім не думав рішучо зривати із дотеперішньою літературною традицією із „густами загалу“ — і се становить пень його літературної діяльності, котрий закоренив ся в бувальщині ; галузє-ж, що вибігає в будучий період польської поезії — се простота і чувство, котре поставив на місце конвен-

¹⁾ Seweryn Goszczyński.

²⁾ Michał Grabowski.

³⁾ Pisma, II. 103.

⁴⁾ Pisma, II. str. 204. — вірш п. з. „Roślinka“.

циональної штуки і псевдокласичних понять, — се елемент народний і людовий, котрому старав ся він запевнити панование в літературі. Нauкові свої теорії убирає Бродзіньський часто в поетичну форму. Слідуючі его вірші виражаютъ лишенъ ярче знані его слова про романтизмъ: „Romantycznoścą naszą są” i t. p.:

Na jakiej ziemi, z jakim ludem żyjesz razem,
Takiego twoje pienia niech będą obrazem.
Ty ceniąc wszędzie piękność własną śpiewaj ziemię
Wspólne w czuciu, przygodaх i zwyczajach plemię,
Ruiny, smutne świadki dawnej duchów chwały,
Mogilly, co z ojczyną synów pogrzebały,
Śledź zgasłych ojców czyny; łańcuchem niezłomnym
Sprząż dawną miłość kraju z plemieniem potomnem,
W ziomkach ucz się znać ludzi, z nich czerpaj natchnienie,
Ich uczuciem wzbudzone im poświęcaj pienie.

З тими засадами годять ся так під взглядом змісту як і форми усієї поезії Бродзіньского.

Трудно їм відмовити правдивого чувства і простоти, чим могли користно ріжнитись від вимаперованих, і по більшій часті на зимно ро-блених, віршів псевдокласиків; але з тим всім не були самі поезії Бро-дзіньского спосібні викликати який-небудь переворот в користь правдивої поезії. Не могли они потрясати душами. Бродзіньский не мав сили по-трібної до сеї цілі, бракувало му одушевлення і взвесlosti, не доставало му і творчої фантазії, прикмети, котрою вірші найбільше мабуть зedн-ють собі і підбивають серця.¹⁾

Посвятив я може за много місця Бродзіньскому; однак думаю, що не відступив від річи кладучи особливо натиск на се, як задивляв ся сей поет і критик на пісні людові, яку ролю визначував він їм в літе-ратурі, який отже міг він під тим взглядом мати вплив на Б. Залесского, а се має для нас перворядне значене.

Виложені отже погляди Бродзіньского, хоть звернули уми молодого покоління поетів на поле поезії народної і людової, хоть вщепили в них любов до рідного краю, до его могил, его ланів і степів, его славної бу-вальщини, не могли вповні відповісти бурливим чувствам молодіжі. Не диво отже, що в тім часі, „коли в Варшаві панове Дмоховский і Домінік Лісєцкий вважались поетами, кількох молодців майже дітей, незнаних і сто-ячих в тіни, тужило за інчою поезією, мріло о ній, і мало колись рі-шучо вплинути на єї реформу.“

¹⁾ Adam Bełcikowski : Ze studyów nad literaturą polską, Warszawa, 1886 str. 434.

„З відкиж взяло ся у сеї молодіжі бажане чогось новійшого і осіювнійшого як завмираючий класицизм? Чи знали де другу поезию? Чи дійшли до того через основне знане теорії і засіб придбаної науки? Чи знали про реформу, що зачалась, і тоді вже майже довершилась заграничними артистами і критиками? — Зовсім ні!“ Усі сесі питаня завдамо собі і ми, так як їх собі завдав М. Грабовский¹⁾; але відповідь наша випаде трохи інакше.

За відповідь нехай нам послужать наведені вище погляди Бродзіньского на поезию. В них могли молоді поети знайти відблиск сеї літературної еволюції, яка довершувалась на заході. Талант поетів мав зділити се, чого не в силі був довершити Бродзіньский; палка душа поетів могла зірвати, а дійсно зірвала звязь, яка лучила їх із спорохнавленою літературною традицією, і виповіла війну тим „густам загалу“, супротив котрих не важив ся і не мав сили виступити Бродзіньский.

Трудно отже сказати ураз з Грабовским, що „наша (т. є. польська) т. з. романтична поезия має свій початок не в насліданню Німців, не в теоріях Шлегельских“. Правда, що „вийшла она съвіжа і гарна із житового жерела, із народних людових поезий“²⁾ але ті теорії Німців і в загалі нові літературні прямовання, що обгорнули вже були з початком цього століття цілу славянщину, становили в руках Бродзіньского і Ходаковского те чародійне бильце, котрим они, хоть не дуже сильно вдарили в закаменілу скелю літературної традиції, отворили живе жерело нового літературного руху в Польщі.

Усе те, що сказали ми в сьому уступці, означує близше атмосферу, якою віддихав Залеский в Варшаві, і під впливом котрої розвинув ся єго поетичний талант, — вказує сесю струю, що потягала Залесского до народної поезії.³⁾

Заки приступимо до подрібного розбору тих поезий Залесского, в котрих бачимо вплив українських пісень народних, мусимо звернути ще

¹⁾ Literatura i krytyka, Wilno, 1837, cz. II. str. 103—4.

²⁾ ibid. II. 105.

³⁾ Говорячи про сесії матеріали, що вплинули на розвій людового, а передовсім українського елементу в поезіях Залесского, мусимо застерегтись супроти погляду Вінк. Поля, [Pamiętnik do (?) literatury polskiej XIX. w g 1866, str. 345] будьто би „поезії і думки Падури давали камертон новій польській літературі“, будьто би „доперва по Падурі міг з'явитись Залеский“. Що слова сесії зовсім хибні, доказав уже Г. Затей (H. Zathey, sprawozd. dyr. III. gimn. w Krakowie 1886. str. 10—12) і Піпін в розправі: Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ, Вѣстникъ Европы 1886. I. 768.

увагу на ту загальну охоту до збирання пісень і переказів людових, яку бачимо з початку цього століття в цілій славянщині.

Рух сей викликали на європейському континенті особливо твори Гердера „Über Ossian und die Lieder alter Völker 1773; Aehnlichkeit der mittleren englischen u. deutschen Dichtkunst; Vorrede zu den Volksliedern; Stimmen der Völker in Liedern.

У Сербів вже р. 1814—1815 вийшли „Мала простонародна славено српска пјеснираца“, Вука Стефановича Караджича; р. 1823—1824 вийшли того самого автора: „Народне српске пјесме“ (3 т.)

У Чехів з'явились „Slovenske narodni pjsnie sobrané F. L. Čelakovskym“ доперва р. 1822, 1825, 1827.

Словачка збірка Шафарика п. з. „Pisni swietske lidu slovenskeho“ вийшла р. 1823, — 1827.

Найчисленніші збірники пісень народних бачимо в тім часі в словесності велико-руській, и. п. збірники Данілова, видані Калайдовичом р. 1818, — Попова, р. 1819, — Калаталіна 1810, Прача (з музикою) р. 1815. і др. В першій мірі заслугує на увагу збірник кн. Іцертелєва: „Оп'ять собранія стариннихъ малороссійскихъ п'есень р. 1819. С. Петербургъ¹⁾.

Побіч збірника Іцертелєва, котрий складає ся виключно із малоруських, українських дум, знаходить ся кілька українських пісень у Прача²⁾ а також в збірці Челяковского з р. 1822.³⁾

В польській літературі здібуємо з початку етнографічні матеріали, що відносять ся до люду галицько-руського. В часописі: *Pamiętnik Warszawski* в р. 1805 бачимо статю: „Swactwa, wesela, urodziny, chrzciny ludu na Rusi Czerwonej“. Р. 1811 видав І. Червінський „Opis obyczajów ludu ruskiego okolicy zadniestrzańskiej między Stryjem a Łomnicą“. В часоп. „Pielgrzym Lwowski“ р. 1821 бачимо кілька галицько-руських пісень і дві українські. Про думки Ширми говорив я обширнійше. Велику частину пісень, назираніх Зоряном Доленгою Ходаковским (Адамом Чарноцким), оголосив Максимович доперва р. 1827 і 1834. Про пі-

¹⁾ Передмова до українських дум Іцертелєва була вже оголошена р. 1818. в 45. ч „Сына отечества“ [Гл. Дацкевич. Отзывъ о сочиненіи Петрова; Очерки истории украинской литературы XIX. стол.] Записки импер. акад. наукъ, С. Петерб. 1889, т. LIX, стр. 118

²⁾ „Собрание русскихъ народныхъ п'есень, полож. на музику Ив. Прачемъ Петерб. 1815“.

³⁾ Гл „Отзыvъ“ Дацкевича, в „Запискахъ“ стр. 154.

знішні збірники пісень не згадую, бо они не входять в обєм нашого предмету.

Відомін усіх тих заходів коло збирання пісень народних цілого того „гамору славяньского“ відбивав ся і о Варшаву, де в часоп.: „Pamiętnik Warszawski“ появлялись польські переводи пісень ческих, сербських і литовських переважно з під пера К. Бродзіньского¹⁾.

Для Залеского зовсім не був байдужний сей „гамір славяньский“ як про се съвідчать отсі его слова:

Lubię bardo w słowiańskim ja gwarze.
Klaśkam od mogił w krag na rozgraniczu,
Tak Szafarzyku, tak, tak Kopitarze,
Pieśni hej dawaj Wuku Karadziczu,
Resztę my powiem guślary-geślarze.²⁾

„Від давна вже полюбив я, пише Залеский на другому місці,³⁾ всякі без ріжниці народні пісні; відчуваю також їх мужеску погідність, простоту, спокій рільничий і тисячні близкучі прикмети тих цвітучих, повних чувства і природності, духових творів славяньских народів.“

Але повернім до пісень українських. Вичислені етнографічні збірники, що вийшли перед р. 1827, (т. є. перед збірником пісень Максимовича) суть невеликі, і не численні. Не міг з них отже Залеский много скористати, особливо, що певно не всі були єму відомі. Кромі думок Ляха Ширми міг поет знати, і знов дійсно, як се пізнійше побачимо, також збірник кн. Цертелєва (1819).

Велике має значення в історії малоруської етнографії оперетка Івана Котляревского: „Наталка Полтавка“, на котру під тим взглядом доси не звернено уваги. В знаменитому, як на свій час, творі українського поета бачимо вставлені в текст також людові українські пісні, з которых 7. написано без змін⁴⁾), а в 5-ох бачимо мотиви народних пісень, переворені відповідно до тексту оперети.⁵⁾

²⁾ Chmielowski, Szkice II. 352.

²⁾ Pisma II. 201.

³⁾ ibid. II. 56.

⁴⁾ „Дід рудий, баба руда“ [Руска бібліотека т. I. стр 8!].
„Чого вода каламутна (ibid. стр. 96.)

„Та йшов козак з Дону та до дому“ (ibid. 105).

„Ворскло річка невеличка“ (ibid. 105).

„Гомін, гомін по дібрovi“ (ibid. 93).

„У сусіда хата біла“ (ibid. 102).

„Ой під вишнею та під черешнею“ (84)

⁵⁾ „Видно шляхи полтавськії“ (ibid. 81).

„Ой мати, мати серце не вважає“ (89).

Згадую на сьому місці про „Натальку Полтавку“ тому, що твір цей надруковано р. 1819¹⁾ а позаяк імя Котляревского, автора славної „Енейди“, голосне тоді було по всій Україні, міг отже і Б. Залеский знати цей твір будучи тоді в Умані, в школі Василиян. „Наталка Полтавка“ єсть для нас особливо тим важна, що мотиви чотирох пісень народних, котрі в ній поміщені, бачимо в поезіях Б. Залесского, як про се ще подрібно поговоримо.

Отсе і усі друковані збірники пісень народних, з котрих міг користати Залесский до виходу першого видання збірника Максимовича (р. 1827), котрий зробив велике вражене на поетів українсько-руських²⁾ і українсько-польських, і котрий знав також Б. Залеский.³⁾ Другі народні українські пісні, другі українські матеріали, яких мотиви завважали би ми в поезіях Залесского, написаних до р. 1827, мусимо почислити на карб тих живих безпосередніх вражень, котрих зазнав поет в молодості, а котрі старався я списати в II. часті отсєї студій.

Впрочім, розбираючи подрібно стосунок поезій Залесского до українських пісень народних, будем старатись, о скілько се річ можлива, вказати ті жерела, з котрих міг Залесский знати відповідну народну українську пісню.

V.

Подавши в головних нарисах образ того літературного руху, серед котрого жив Залесский в Варшаві, мусимо ще звернути увагу на ті пісничі пружини, що викликали його вітхнене.

Такою найсильнішою пружиною була його туга за рідною стороною, за своєю гарною, дорогою Україною. Поет ловив кождий подув українського вітру і єму звірявся із своїми думками:

Usłysz wietrze me zaklęcia,
Bądź jak byłeś powiernikiem,

„Сонце пизелько, вечір близенько“ (97).

„Віуть вітри, віуть буйні“ (78)

„Віє вітер горою“ (101)

Мотиви розстрілених пісень бачимо в поезіях Залесского.

¹⁾ Сьогодні року виставлено Нат. Полт.“ в Харкові на сцені. (порівн. Історія літератури рускої Ом. Огоновского, II. (а) 207.)

²⁾ Гляд. слова М. Максимовича у вступному слові до видання пісень народ. з р. 1834.

³⁾ Pisma, IV. 99.

Nieś wrażenia, od dziecięcia
Niedzielone nigdy z nikiem.¹⁾

А душа поета, кілько разів залетіла в країну споминів, приносила ми все дорогий гостинець з України:

Myśl owa milszych minionych dni
Gdzie jeno pomknie teskna czy pusta
Z dumką to szumką wraca na usta.²⁾

Одною із найгарнійших думок, які принесла єму тужлива гадка з країни вражінь молодечих — єсть: „*Nieszczęśliwa rodzina*“.³⁾

Який же зміст сеї думки? Невгода зробила родину нещасливою. Вітчим знущається над дітьми своєї жінки і виганяє їх з хати. Мати з жальком виправляє сина свого в съвіт і в чужу далеку країну. Сестри проводять брата і прощають ся з ним ревно. Подробиці цього пращааня подам дальше, порівнюючи сесю думку Залеского з відповідними народними піснями.

Виїзд козака на чужину і розлука его з матерою і сестрами становить улюблену тему українських пісень народних. В збірнику Максимовича з р. 1827 знаходимо думку, котра своїм змістом, а навіть ритмом, пригадує „Нещасливу родину“⁴⁾; зачинає ся она ось як:

Гомін, гомін по дібрovi
Туман поле покриває
Мати сина проганяє.⁵⁾

В пісні тій нема лишень поданих причин, для котрих мати каже синови покидати родину. Варяйт тої самої пісні записаний Бол. Поповским вказує на незгоду в родині, яку зазначив в своїй думці і Залеский.

Туман яром покотив ся,
Батько з сином посварив ся
Іди сину геть від мене
Через тебе сварка в мене.

¹⁾ Pisma, I. 182.

²⁾ ibid. IV. 205.

³⁾ Докладний заголовок сеї думки звучить: „*Nieszczęśliwa rodzina*“, „*dumka ukraińska*“. Написав її Залеский р 1820 (по думці Дацкевича, „Отзыvъ о сочин. Петрова“, Записк имп. акад. наукъ въ Петерб. т. LIX. стр. 185.) *Nieszcz. Rodz.* видана перший раз р 1822 в часоп „*Pamiętnik Warszawski*“ (т. I. стр. 4–6)

⁴⁾ На се звернув увагу уже М. Ірабовский: „Literatura i krytyka“, (Wilno 1837, т. II 66.)

⁵⁾ Малоросійскія пісні изд. Максимовичемъ, Москва, 1827, стр. 5—6.

Твоя жінка сварливая
До роботи лінівная.
Прощай батько, прощай мати
Через тебе йду в салдати.¹⁾

Як у Залеского, так само і в обох варіяントах людової пісні прощають ся з братом сестри, та виносять єму збрюю:

Старша сестра коня веде,
А підстарша зброю несе,
А найменша випитує,
Коли брате з війска прийдеш?

Сцена сеся повторяється у всіх піснях народних, в котрих описується виїзд козака на війну. Залеский кладучи в уста матери слова: „*Oto konia masz i zbroję*“²⁾ опустив одно із найкращих місць української пісні. Закінчене думки Залеского годить ся із духом народної пісні, хоть Богдан уживає інчих образів до віддання тої самої гадки:

Возьми сестро піску жменю,
Посій его на каменю,
Ходи к йому з зіроньками,
Поливай го слізозоньками
Коли сестро пісок зійде,
Тоді брат твій з війска прийде.³⁾

Przedzej w źródle wyschnie woda
Góra wzbije się z mogiły
Niż go ujrzy ta zagroda
Niż powróci Ruślan miły.⁴⁾

Варіянти тої самої пісні подибуються у Чубінського⁵⁾ і Головацького.⁶⁾ Відмінну ґруну варіантів, що мають ту саму основу, але інше метрум, бачимо у Чубінського⁷⁾ і Максимовича.⁸⁾

¹⁾ Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, Kraków, t. VIII. „Pieśni ludn. ruskiego“.

²⁾ Pisma, I 172.

³⁾ Вар. Максимовича.

⁴⁾ Pisma, I 162.

⁵⁾ Труды этнографическо-статистической экспедиции т. V., стр. 890, N. 460.

⁶⁾ Народные пѣсни галицкой и угорской Руси т. III (1) ст. 12, №. 9.

⁷⁾ Труды, V. Стор. 881. №. 444, 454, 487, 456.

⁸⁾ „Малоросс. пѣсни“ 1827, стр. 6 - 7. Мусимо звертати увагу на різкі варіанти, бо не знаємо яка відміна сеї пісні знана була Залескому.

Сей тип варіянтів тої пісні зачинає у Максимовича:

Ой мала мати сина сокола
Вигодувала, до війска дала.

Сцена розлуки в ній зовсім така сама, як в варіяентах, з котрих ми бачили винятки.

Найгарніший однак і найповніший варіант цієї пісні бачимо в збірнику Цертелєва: „Оп'ять собранія малоросійськихъ п'єсень“¹⁾ — передрукований опісля в обох виданнях пісень народних Максимовича.²⁾ Пісня сея значно ріжнить ся від попередніх цілим своїм укладом. Будова згаданих варіяントів є строфова, метрум одностайні; сеяж відміна є типовою українською думкою, має чисто епічний характер, метрична її будова нерівномірна, вірші не однакі, містячи в собі то більше то менше число тонічних стіл. Зміст її вказує однак на те, що она є лише варіантом наведеної вище пісні, як се впрочім завважав уже М. Максимович.³⁾

Гарна сея дума відограла по моїй думці найважнішу роль в генезі віршів Залєского: „Nieszczęśliwa rodzina“ і „Wzgórek pożegnania“, [Сея друга поезия єсть пізнішою редакцією думки „Nieszczęśliwa rodzina“⁴⁾.] Mir єї Залєсский знати не лише з уст народу, але і з друкованого тоді вже збірника кн. Цертелєва (1819). Тому подаю тут сесю думу в цілості, порівнюючи деякі її уступи з анальгічними місцями поеми: „Wzgórek pożegnania“.

В неділю рано-порано не во всі дзвони дзвонили,
Як у вдовиному дому гомонії,
Лихий вітчим козаченька молодого лас,
Мати сину слізно промовляє.
Іди ти сину межи чужій люде,
Чи не ліпше тобі сину на чужині буде?
Нехай тебе чужий батько, синочку, не лас,
Щастя твого козацького на вік не збавляє!

Уступ сей з невеличкими змінами становить початок думки „Nieszczęśliwa rodzina“. Пишучи „Wzgórek pożegnania“, попустив поет поводи своїй фантазії, і навязуючи лише до змісту думки утворив по-

¹⁾ С. Петербургъ р. 1819 стр. 57—58.

²⁾ „Малоросс. п'єс.“ Моск 1827. стор. 21, 22; „Українськія парод. п'єсни“ Москв. 1834, ч. I. стр. 61—62.

³⁾ „Укр. нар. п'єс.“ ч. I. стр. 61.

⁴⁾ „Wzgórek pożegnania“ надруковано перший раз р. 1823 в часоп. „Austrea“ т. III. 210—213.

чаток оригінальний. Прегарний єсть тут опис самої „могили розлуки“ і українського поранку. Вітхнене однак поета видимо слабне в тім місці, де зачинають ся наріканя матери. Вірш набирає знов сили, коли наближась до тексту української думи.

Cieźko serce matki boli,
Gdy oddala dziecko z domu;
Cieźlej jeszcze, gdy w niedoli
Da przewodzić nad nim komu!

Тяжко, тяжко мені тебе
З дому одправляти,
А ще тяжше біля себе
В знегоді держати.
Хоть підеш ти на чужину
Сльози мені лити,
Хоть заставлю тебе сину
По всяк час тужити.
То старша сестра кониченька виводить,
Середня зброю срібну виносить,
Що найменша ридає
Словами промавляє:
З якої тебе брате
Сторононъки ждати?
Чи од чистого поля,
Чи од Чорного моря,
Чи од славного Запорожя?

Залескій так в тій думці як і в поперед розбираній не скористав із усіх поетичних уступів української думи. Із цілої тої майстерської частини бачимо у Залеского лише слова:

Kiedy z ktoréj ciebie strony
Będę bracie wyglądała?

Відповідь, яку козак дав сестрі, містить в собі ту саму думку, що послідня строфа обох поезій Залеского, а котра в „Wzgórku pożegnania“ ось як ззвучить:

Przedżej w źródle wyschnie woda
Góra się z mogiły wzbię
Niż go ujrzy siostra młoda,
Niż go ujrzą oczy czyje.

Аналогічні слова української думи суть трохи відмінні від наведених вже варіантів сеї пісні:

Возьми сестро жовтого піску,
 Та посій ти сестро на білому камні,
 Коли буде сестро жовтий пісок виростати
 Зеленим барвінком камінь устеляти,
 В тот час буду сестро до вас прибувати!
 Бо як тяжко на безводі
 Рибі проживати,
 Так тяжко на чужині
 Безрідному пробувати.
 То тес промовляв,
 На коня сідав,
 Опрошеннє приймав,
 Смутно з двора отцівського козак виїзджав;
 Довго вони на могилі¹⁾ край села стояли,
 Довго, довго козаченька вічми провожали,
 А ще довше вони його дома оплакали.

Іослідні вірші думи розвинув Залєскій в отсі гарні строфі:

Łzy się w oku lśnią Ruslana
 Po zielonej spojrzał niwie,
 Padł przed matką na kolana,
 Ucałował siostrę tkliwie.

Dosiadł konia, z miejsca rusza,
 Fale bujnych traw przegania,
 Wiatr powieki mu osusza,
 Wiatr zapiera w piersi łkania.

Długo matka, siostry stały
 Prowadziły go oczyma,
 Coraz dalej, jeszcze mały
 Jeszcze mgli się i już niema...²⁾

Зміст отже думок п. з. „Wzgórek pożegnania“ і „Nieszczęśliwa rodzină“, і поодинокі уступи оповідання суть як бачилисьмо свободним пересіпівом наведеної української думи³⁾; ритм обох поезій Залєского єсть такий самий, як в загаданій уже пісні:

„Гомін, гомін по діброзві“.

¹⁾ Тому „wzgórek pożegnania“.

²⁾ Pisma, I. 176, 177.

³⁾ Для порівнання подаєм ще один варіант цієї думи, який є значно певніший від попереднього. Він описує дальше події, які настуяли по від'їзді козака.

Сели обі сесії думки порівнаємо із поперед розбираною думою „O Wacławie“, то побачимо вже значний поступ що до поетичної техніки, стилю і артистичного почуття. В думці „Wzgórek pożegnania“ виступають

з дому. Сей варіант записаний М. Костомаровим в Харківській губернії єсть доказом, як розповсюднена була по Україні сеся пісня. Подаю її із збірника Чубінського. [Труды, т. V. стр. 849. Ч. 414.]

„В неділю ранною зорею до Божих церков задзвонено,
Як у новім дворі раніш того говорено:
Як чужий отець второй названий чуже дитя кляне, проклинає,
Долю его козацьку, молодецьку зневажає.
За хліб за сіль нарікає, з домівки зганяє:
Его мати стара, жаліслива була, словами промовляла :
Ой сину мій, вдовиченку бездольний, безщасний !
Не велю я тобі за вторим отцем жити, проживати,
Нехай не буде тебе отець названий клясти, проклинати,
Долю твою козацьку зневажати,
За хліб за сіль дорікати, з домівки зганяти ;
А велю я тобі в чужу сторону одізджати.
То він з свою матірю опрощеніє приймає,
У чужу сторону одізджає,
Та в чужій стороні живе, проживає.
Нікого перед собою в вічі видом не видає,
Ні отця, ні матери, пі родини кревної, сердечної.
Тільки має родину кревну, сердечну жінку дружину
То він словами промовляє: дружино кревно сердечна !
На своїй стороні мати старая
Чи мені піти, чи поїхати, її одвідати !
То жінка зачуває
Словами промовляє :
Ти те знаєш, те й відаєш.
То скоро став вдовиченко на коня сідати,
Скоро став вдовиченко з двора зіїжджати,
Під ним коник спіткнеться
То вдовиченко промовить словами, сльозами обільєТЬся :
Не знаю, чи буду я свою матір живу заставати.
Та скоро став вдовиченко четвертої неділеньки
До второго названого отця прибувати ;
Став второй отець названий на зустріч его вихожати.
Отжето панове молодці, якже то Господь чоловікові привів,
Що з чужої сторони далекої прибував
Свою матір стару при смерти заставав !
Скоро его мати старая на Божій постели вздріла
На своє лице християнське хрест собі положила.
Чого ж я бажала, того і діждала.
Сина свого при смерти у вічі повидала“.

уже ясніші проблески таланту Богдана, і перші проби того звучного ритму і легкого мальовничого стилю, властивого пізнішим єго поезиям.

Приневолений тотожностю предмету, який бачимо в обох про єго розбираних думках, відступив я від порядку хронологічного і генетичного.

В прогалині часу, межи написанем думки „Nieszczęśliwa rodzina“ (1820) і „Wzgórk-a pożegnania“ (1822—1823) написав Залеский кілька пісень, основаних по думці Хмельовського¹⁾ на канві поезії людової. До таких творів зачисляє сей критик такі вірші, як „Ludmiła“²⁾, „Lubor“³⁾ і „Arab u mogiły konia“.⁴⁾

„Lubor“ се балада написана в дусі Ієтого або других тодішніх німецьких романтиків. Українського народного елементу в ній хиба тілько, що німецькі „Waldnixen“ заступлено тут українськими русалками, і то не що до понять лишењ що до назви.

Вірш „Arab u mogiły konia“, если в загалі оснований на тлі яких пісень народних, то хиба арабських. Загадковим твором єсть „Ludmiła“. Наколиб не слова: „Duma z pieśni ukraińskié“, які помістив автор під заголовком, то ніхто не впав би на думку, що „дума“ сеся може мати щось спільногого з народною українською піснею. Слова сесі спонукали мене шукати (розуміється надармо) по збірниках українських пісень за думкою, котра би бодай змістом нагадувала „Ludmił“-у; бо солодко-кислий, бомбастичний стиль сеї „думи“ єсть зовсім чужий українським пісням. За примір нехай нам послужать отсі строфі:

Przeszły pogodne me chwile
Już ja nie żyję dla świata,
Anioł mój już mię odlata,
Szczęście me znajdę w mogile.

Wtem z nagła zrywa się burza
Wichry wokoło zawyły,
Trzasł grom w opokę Ludmiły
Razem ich w Dnieprze ponurza.⁵⁾

Ti „pogodne chwile“, „odlatające anioły“, „gromы trzaskające w opokę Ludmiły“, не могли би знайтись в українській народній пісні.

¹⁾ Studya, II. 352.

²⁾ Надруковано перший раз в часоп.: „Pamiętnik Warszawski“, p. 1822, т. I. 115—117.

³⁾ ibid. II. 130—132.

⁴⁾ Надруковано перший раз в часописі: „Pamiętnik Warszawski“ p. 1822, т. III. 9—11.

⁵⁾ Pisma, I. 167.

VI.

Перед думкою: „Wzgórek pożegnania“ написав Залеский також „fragment z rycerskiego rapsodu“ п. з. Janusz Bieniawski.¹⁾

Хмельовский, говорячи про „Лъудмілу“ і другі ѹ йно згадані твори Залесского, завважав в них брак специального, українського типу. „Тип сей появляється, хоті луже ѹ невиразно, в „фрагменті“ п. з. „Janusz Bieniawski“. Мусимо признати, ѹ в згаданих творах дїйсно нема специального українського типу; але если го критик бачить в „Янушу“, а особливо в „думцї про гетьмана Косіньского“, в такому разї справдї не знаю, ѹ розумів Хмельовский під „спеціальним українським типом“. Сели критик мав тут на думцї духа української людової поезії, то дошукав го ся ледви в кількох стрічках фрагменту п. з. „Януш“, а не знайде го зовсім в „Думі про Косіньского“. Так понятій український тип бачимо лише в кількох дрібніших думках Залесского, котрі суть майже дословними переводами пісень українських, а про котрі поговоримо ѹ пізніїше. Слиж Хмельовский тими словами називає спеціальний, Залескому лише властивий, стиль поетичний, то і в такому разї значно виразніїше виступає він в думцї: „Nieszcześliwa rodzina“, а особливо в віршу п. з. „Wzgórek pożegnania“, як в фрагменті „Janusz Bieniawski“, або „Думі про Косіньского“. Стильом фрагменту „Janusz“ вернув ся Залеский далеко взад до XVII. або до XVIII. століття в часи класицизму, як се впрочім побачимо. Не многі лише місця становлять в тім взгляді виняток, і тому суть в дивній суперечності із цілостю „рапсоду“.

Сели возьмемо на увагу зміст сеї поеми, то переконаєм ся, ѹ він взятий із українських дум народних. М. Грабовский, говорячи про свої подорожи по Українї²⁾ і описуючи враженє, яке на нього зробили пісні українські, видані Максимовичом, натякує на думу про „Федора Безродного“, котра по єму думцї містить в собі много таких подробиць, які бачимо в фрагменті п. з. „Janusz Bieniawski.“ — „Зачав я“, каже Грабовский, „з жадобою читати збірник Максимовича, але ледви міг я дочитати першої думи про „Федора Безродного“ і другої про „Утечу

¹⁾ Написаний сей вірш р. 1822 (п. Pisma, I, 142) видрукований перший раз р. 1822 в часописі: „Pamiętnik Warszawski“ т. IV. 161—170.

²⁾ Коли М. Грабовский відбував сесю подорож, не знати; в кождім разї по р. 1834, як про се съвідчить згадка про пісні народні, видані Максимовичом 1834 р., і про „Думу о Федорі Безроднім“, котра в тім виданю пісень поміщена на першому місці.

трох братів з Агова“ — книжка випала мені з рук. Що се єсть? Де я знаю щось так дуже подібного? Так! Але чи ж може бути? Ні! Не помиляюсь! Се „рапсод лицарський“ Залєского я знаю, що єсть так подібний до сих дум. Не лише єго дух єсть такий самий, але навіть і подробиці, той похорон, сеся яма, копана шаблями, земля виношена приполами, ті свисти семипядних пищівок (*sic!*¹), ті сурми, сеся зазуля, що за сестру і матір оплакує забитого козака“.²)

Лишаючи собі на пізнійше відповідь на питанє, чи „Janusz Bieniawski“ відповідає духови народної думи про „Федора Безродного“, мусимо признати Грабовському, що декотрі подробиці, котрі він наводить, дійсно бачимо в думі „Про Федора Безродного“ в збірнику Максимовича³) а ще виразнійше в варіянтах сеї думи, які поміщені у В. Антоновича і М. Драгоманова.⁴⁾ Однак се лише поодинокі поетичні фрази, а не зміст. А мусимо при тім завважати, що наколиб Грабовському зараз по прочитаню другої думи в Збірнику Максимовича не була „книжка з рук випала“,⁵) то прочитавши також девяту думу про „Ів. Коновченка“³) був би в ній знайшов не лише згадані фрази, але і зміст фрагменту „Janusz Bieniawski“. Приглянемо ся близше тій українській думі.

Полковник Хвильоненко збирає добровольців на війну з Татарами. Довідалась про се вдова, що жила в Черкасах, а боячись, щоби син її не пішов на війну, скovalа єго збрюю і коня. Відважний Коновченко не хотячи, щоби єго товариші називали „гречкосієм“, поспішає мимо того до табору. Тут під проводом полковника дав ся він Татарам добре в знаки. По борбі бенкет. Коновченко підхмелівши собі, шукає зачіпки з Татарами. Мов сокіл яструбів жene він поперед себе бісурманців, але відбившись від товаришів гине в борбі. Лише кінь єго вірний прибіг задиханий до табору. Пізнали козаки коня Коновченка і вилітають, щоби трупа єго відбити з рук невірних. Розігнавши Татар, справляють Коновченкови похорон козацький. Мати дармо чекає дома единого сина.

В фрагменті Залєского „Janusz Bieniawski“ не бачимо змісту цілої думи про „Коновченка“. Може бути, що пропущена частина мала станов-

¹) В оригіналі у Грабовського є Залєского: „siedmiopiędzich piszczałek świstów“.

²) „Literatura i krytyka“, Wilno, 1837 II. str. 109—110.

³) Москва, 1834, I. 7.

⁴) Историческая п'єсни малорусского народа съ объясненіями В. Антоновича и М. Драгоманова, Кіевъ 1874, т. I. вар. А. стор. 249 вірші 31—35; вар. Б. стор. 250, вірші 38—44; вар. Е. стор. 254, в 79—89.

⁵) Literat i kryt. II. 309.

⁶) „Дума объ Иванѣ Коновченкѣ“, Максимовичъ, Моск. 1834. I. 52—56.

вити основу других уступів сего „рапсоду лицарского“, з котрого падруковано лишењъ фрагмент.

Поет зачинає фрагмент тою сценою, коли кінь Януша жене через долину і впадає до табору.

„Wpadł do taboru, zarzął radośnie (може żałosnié?)
Stanął, krwią bryzga, bokami rusza“...

Прочитаймо відповідний уступ української думи:

То добрий кінь до табору прибігає,
По куреням гуляє,
Гострими копитами землю копає,
Смутно ржучи козака свого викликає;
То Хвильоненко тес зачуває,
З намета свого виступав,
Словами промовляв:
Отсе ви братці недобре зробили,
Що напилого козака гуляти пустили,
Мов ви самі его з сьвіта згубили.
Добре ви дбайте, оружє заправляйте,
Бісурманів од тіла козацького отбивайте.
Бо вже не даром козацький кінь по табору гуляє,
Мабуть Івася Коновченка на сьвіті не має...

В подібний спосіб описує Залеський рух, який настав у таборі, скоро там з'явився кінь Беняуского:

Patrzcie no, patrzcie, to koń Janusza!
Wnet wybiegł hetman, wojsko ucichło,
Prędko starszyznę zwołał na radę,
Zginął Bieniawski! Pędźmy co rychło
Tatarzy blisko, pomścijmy zdradę.

Тут слідує довгий, бо займаючий більше як 30 строф, опис погоні і борби. Зміст тих строф бачимо в отсім уступі української думи:

То козаки тес зачували,
На долину найскорше поспішали,
Бісурманів од тіла козацького отбивали.

Коли вже відбили трупа Януша з рук бісурман тоді гетьман слухає оповідання якогось „вірного бранця“ („wiernego jeńca“) про Беняуского:

Jak w nocą z wrogiem bój był okrutny,
Jak oblekcono zewsząd młodzieńca,
Jak dzielnie walczył, jak schwytan w bitwie
Zniósł mężnem sercem ból, rany, męki.

В українській думі народній маємо пластичний опис лицарських діл Коновченка, котрий відповідає подіям, натякненим лишею в що йно наповнений часті поеми Залєсского:

То не вихор по Черкені-долині гуляє,
То не сизий орел яструбів ганяє,
Вдовиченко-Коновченко на воронім коні розізджає,
Мечемъ своїмъ як блискавка сяє,
Трехъ Татар-янічар з коней збиває,
Тогдї шаблю булатну опускає,
Козацьмъ лицарство свое вихваляє,
Беспечне по долині розізджає.
Бісурманів на съміх підоймає,
То безбожні бісурмане тес зачували,
Гнівомъ Божимъ, сараною на козака налітали,
Шаблями, пистолями смертні рані дарували.

В поемі Залєсского слідує даліше знов не вміру довгий і неприродний похід із тілом забитого Януша і опис его похорону. Деякі місця цього опису зближені до відповідних частий української думи, але численні додатки автора стирають із цього уступу характеристичні прикмети народної пісні:

I wnet szablami ziemię zaryli
Miękką murawę w darniach złożono
Kopią i kopią po krótkiej chwili
Zimne już matki gotowe łono.
Przy cichych modłach zwłoki spuszczają
Z zwłokami zbroja rycerza lśniąca
Kruszą się włócznie, szable pękają,
Z brzękiem się ziemia o stal roztrąca.
Potem się spiesznie rozpierzchli razem,
Z nad wody skały i drzewo wloką,
Ziemia nad ziemią i głaz nad głazem
Wznoszą się wyżej, wyżej wysoko.
Grób już usnuty; — z rycerskiej zbroi
Krzyż urobiony lśni się żałobny,
Každy na szabli oparty stoi
Czekając tylko na śpiew pogrobnym:
Wraz kolat kotłów, twardych surm grzmoty
Siedmiopiędziowych piszczałek świsty
Rozniósły wszędы pień teśknaty,
I tak grzmi głośno hymn uroczysty:

Подав я сей уступ в цілості, щоби показати, як серед навпів кля-
сичних віршів никнуть підчеркнені місця взяті із слідуючої частини укра-
їнської думи:

Шаблями, наділками суходіл копали,
Шапками, приполами перстъ вивірали,¹⁾
Івасю Коновченку могилу насипали
В семипядні пищалі гримали,²⁾
В суремки жалібно вигравали,
Славу козацьку вихваляли.

Так само розпливають ся в „*hymnie uroczystym*“ наведені вже
висле слова думи:

Полягла козацька, молодецька голова і т. д.³⁾

Слова сесі ще раз відозвали ся слабим відгомоном в закінчено
„лицарского рапсоду“.

Wszystko minęło, lecz stoją mogiły,
Skon mężnych w dumach nie przestaje słynąć,
Za wdzięczność przodków, i za hymn tak miły
Któźby z was bracia wahał się dziś zginąć?

Говорячи про народні українські елементи в сей поемі Залесского
трудно помнити слідуючих стрічок найбільше ще споріднених з духом
української пісні:

Za siostry matkę, tkliwie w poblizu
Z gruszy kukułka kwili ponura,
Ważąc się sokół usiadł na krzyżu
I zasępiony nastrzepia pióra.

Перші дві стрічки подибуємо в думі „Про побіг трох братів
із Азова“.

Де се взялась сиза зазуленька
В головках сідала, жалібно кувала
Як сестра брата, або мати сина оплакала⁴⁾

Згадку про „*zasępionego sokoła*“ міг поета знайти в слідуючих
віршах думи „Про бурю на Чорному морю“.

¹⁾ Стрічки сей зовсім не бачимо в поемі Залесского; мимо того Ірабовский написав запалившись: „ta ziemia wynoszona połami“ (Liter. i kryt cz II. 109).

²⁾ Залесский а за цим і Ірабовский говорить про якийсь „свист семипядніх пищавок (siedmiopięciowych piszczałek świst)“, між тим дума описує гук семипядніх стрільб; пищаль-рушиця.

³⁾ Гл. стр. 142. сей студії.

⁴⁾ Максимович, „Укр. п'єси.“ I. 13.

Ясненський сокіл жалібно квилить, проквиляє,
Смутно себе має.¹⁾

„Яким же способом міг Залеский довідатись про всі ті подробиці місцевости? о всіх тих красках української поезії?“ — питав Грабовський навівши згадані місця із „фрагменту“ „Janusz Bieniawski“.

Загальна відповідь на це міститься в II. і IV. части сеї студії. Позаяк однак М. Грабовський єдиний із найперших (що до часу) критиків Залесского, вважається великим знатком України, її історії і поезії, позаяк на його покликують ся майже усі польські критики, що пишуть про Залесского, мусимо глибше застановитись над відповідею, яку дає Грабовський на згадані питання.

„Що Залеский знов з цілої України? — від Кривця до Уманя — а опісля зовсім єї стратив з очій межі тісними варшавськими улицями... Знаю, що міг би хто сказати: Мав пісні українські під рукою. Але ніякого збірника пісень українських р. 1820 або 1821 не було²⁾). Чув їх на Україні! Певно що чув, так як всі ми чули, ми всі, що родилисьмо ся, або виховалися на Україні, т. е. чулисьмо більше нуту, як слова, або, якщо і слова, то лише кількох найзвичайніших пісень; і многож нам з того в голові і в памяті лишилось? Але таке пояснюваннє собі диву, не могло мати ніякої вартості у мене, що так і бачу ще тісну комітатку в напів опущеній тоді палаті Красінських, за „желізною брамою“, де мешкав в тім часі Б. Залеский, і де читав мені перший раз свій рапсод голосом дрожачим від зворушення під впливом що йно довершеної креації. Що він тоді умів і знов, які мав средста помічні, чим живив свій поетичний талант, було мені се дуже добре відоме. За девятьдесятин відповідав там геній! Душа поета пересякнула гармонією українського воздуху, і як звучний інструмент музичний відозвала ся, коли захотів, до скончанім відгомоном рідного краю. Але який се мусить бути геній, що так знаменито, і так сильно понимає житє і сьвіт від себе далекий, що малоючи єго уживає власне тих самих красок, котрих без єго відомості (!) ужила в тій цілі людова поезия, найріднійше воплочене того житя?! Єсть се увага, котра відкриває глубину генія в поемі. Сей феномен поезії Б. Залесского єдиний для мене тим менче понятним, що єго дійсності я сильно переконаний!“³⁾

¹⁾ ibid. I. 15.

²⁾ Чи були в тім часі які збірники українських пісень, се бачили ми в ч. IV., впрочому, про се ще поговоримо; але Грабовський подає хибну дату написання „Януша Бенявського“. В виданні львівськім, виданім під надзором самого автора, поданий рік 1822 (Pisma, I. 142.)

³⁾ Literatura i krytyka, Wilno, 1837, II. стор. 110—111.

Записки товариства імені Шевченка том I.

Аналіза поглядів цього критика на Залєского може нам кинути трохи съвітла на питання, що мають для нас на сьому місці чи мале значене.

Уже загальне становиско, з якого дивить ся Грабовський на поетичне творчество, не може нам подобатись. Трудно згодитись на се, щоби не зовсім для нас зрозумілі прояви психічні, які бачимо у поетів, пояснювати зараз чудом-дивом, та усе класти на карб непонятого генія. З сего, що ми часом не в силі пізнати природних причин якоїс прояви, зовсім ще не виходить, щоби їх не було! Геній єсть надовсе чоловіком; він вправді взносить ся (що до скількості т. є. степеня) деякими прикметами духа понад звичайних людей, але і він мусить підлягати тим самим психічним законам, яким підлягає усякий чоловік. Кожда его думка мусить мати і у него свої причини природні, — свою історію.

Если отже вглянемо близше в обставини, серед яких написав Залєскій ті поетичні фрази, котрими так одушевляється Грабовський, — то облетять усі ті серпанки чудовности, якими обвішано україньско-польського поета. Се ми вже по часті показали.

Не лише причини прояви, але і саму прояву зрозумів Грабовський хибно говорячи, що Залєскій має жите такими краскам, якими користується без его відомости народна україньска поезия. Кілька фраз не становить ще духа і барви поезії. Співати ж несъвідомо так, як съпіває люд, не потрафить ніхто, хиба частина сього люду. Щоби пісння якогось поета була вповні народною, треба, щоби поет кромі людового съвітогляду не мав уже ніяких інчих відомостей. А як ріка не може в зад вернутись, так не може чоловік зйти на низший ступінь духового розвою — котрий уже раз перейшов.

Повно отже разячої пересади в тих словах Грабовского, де він говорить, що Залєскій „нічого не наслідував і повтаряв із людової пісні“¹⁾, що пісння его утворилася так само, як у творців народної поезії, і що Залєскій єсть органом козаччини.²⁾ Органом ані козаччини, ані україньского люду не був, і не міг бути навіть Шевченко³⁾, котрий

¹⁾ На другому знов місці (Liter. i kryt. II. 51.) сам Грабовский признає, що „в думках „Wzgórek pożegnania“ і „Nieszczęśliwa rodzina“ Залєскій наслідував, а радше переводив україньські пісні“.

²⁾ Literat. i kryt. II. 107.

³⁾ Згадую тут про Шевченка, бо Залєскій дуже радо порівнював себе з нашим Тарасом. В вірші п. з. „Mogila Tarasowa“ говорить Залєскій, що опі оба виховалися серед звуків людової пісні:

половину свого житя перебув в мужецькій хаті серед кріпацкої неволі своєї родини, а про котрого також з пересадою пишеться, що він съпівав так, як би съпівав сам люд український. [Куліш, листи з хутора]. Тим менше можна се сказати про Залесского. А і тих кілька зворотів і порівнянь народних, які бачимо в єго поезиях не могли там знайти ся чудом, як се ми вже бачили розбираючи поеми: „Duma o Waclawie“, „Nieszczęśliwa rodzina“, „Wzgórek pożegnania“ і „Janusz Bieniawski“, як се ще впрочім ліпше пізнаємо.

Душа поета „пересякнувши гармонією українського воздуху“ могла „відозватись досконалім відгомоном“ малюючи сей воздух. А щоби могла відозватись відгомоном пісень, мусіла насякнути піснями, без взгляду на се, чи безпосередно з уст люду, чи посередно із етнографічних збирників. Зміст дум, в яких надибуємо згадані людові елементи, наводить нас на жерело, з котрого они взяті.

Описали ми вже докладно обставини, серед котрих познакомив ся Залесский з українською поезією народною. На се зовсім не треба знати цілої України, як думає Грабовский. На просторі між Кривцем а Уманем міг Залесский пізнати все, що сотворила народна музика всій Україні.¹⁾ Не знаю, чому Грабовский не може поняти, що Залесский міг щось

Piastunką nam była jego duma [jego „Nauma, якогось видуманого кобзаря]
Nim serca rozbrzmiały w swojej nucie,
Czem ziemia nasiąkła lat koleją;
Rodzinnych powieści woń i krasa
Zarówno żwierciedłą się i wieją
Wśród dumy i mojej i Tarasa.

Межи поэмами т. з „історичними“ Залесского і Шевченка есть деяка схожість, а іменно на тій точці, що і Залесский і Шевченко ідеалізував казаччину [розуміється, що Шевченко ідеалізував її з боку зовсім противного, як Залесский]. Щож тиакась других поезій основаних на житю українського люду, або на тлі українських пісень народних, що тиакась загальної характеристики їх творів, то глибокі під взглядом змісту і чувства, з реальних фактів життя зачерпнені, а слабші під взглядом зверхної форми поезії Шевченка становлять виразний і яркий контраст до легких поверхових, фантастичних, позначних по своему змістови — а майстерских по своїй формі поезій Залесского. Щоби могли орудовати тими прикметами української поезії народної, якими орудував Шевченко, щоби вникнути так як він в глубину життя люду — треба, як каже Залесский:

Trzeba z wiarą swego ludu
Boleć dugo jak on boli.
Jak on łykać łyzy w niewoli [Pisma, IV. 56].

А Залесский не мав до того нагоди...

¹⁾ Що так есть, що пісні народні з незвиклою скорою розходяться по цілім просторі, який замешкує люд малоруський, переконав ся я лично, коли в моїх

трохи більше затяжити собі, як саму лишень нуту пісень. Хто бачив, як 7—8 літній селянський хлопчина потрафить цілими годинами съпівати (розуміється з пам'яті) пісні, котрих має невичерпаний засіб, той зовсім не буде дивувати ся, що вражливий а спосібний Залеский міг їх також много научити ся на пам'ять.¹⁾ Впрочім, если би навіть зовсім забув ті пісні, о котрі нам ходить, (розуміється, если іх знов з уст люду), то міг їх собі пригадати із друкованих збірників. Вправді Грабовський думає, що р. 1820 або 1821 не було ще збірників українських пісень народних, ми однак доказали вже по частині, а докажемо зараз докладно, що критик грубо помилив ся, і тих, що на нього покликувались, в блуд впровадив. Навіть В. Цибульський, котрий виразив ся про Грабовського, що він „мав талант подивляти дрібні речі, а правдиву велич зував мимоходом“,²⁾ Цибульський, котрий з таким легковаженем критикував поезії Залесского, що І. Крашевский мусів за ним вставлятись,³⁾ — пішов в тім взгляді слідом Грабовського, подивляючи Залесского за се, будьто він съпівав в дусі народних пісень в тім часі, коли збірників таких пісень ще не було.⁴⁾

Між тим уже р. 1819 вийшов в Петербурзі збірник кн. Цертелева, п. з. „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней“, про котрий ми уже згадували. Міг отже Залеский знати сей збірник ще будучи в Умані, а в кождім разі знає го в перших літах свого побуту в Варшаві, коли писав поезії, котрі ми розбиралі.

В збірнику тим бачимо знані нам уже думи про смерть Івана Конновченка,⁵⁾ про Федора Безродного,⁶⁾ про побіг трох братів із Азова, і другі, усі отже, о котрі нам ходить. Що Залескому знаний був збірник Цертелева, съвідчать про се слідуючі дані:

У вступному слові до українських дум звертає Цертелев увагу на

майже очах записав І. К. в однім галицькім селі коло 500 довших, а до 2000 дрібніших (т. з. „Коломийок“) пісень народних, котрих варианти ($\frac{2}{3}$ ч.) можна побачити в збірниках пісень українських. (Часть тих пісень видав І. К. в „Zbiórze wiadomości do antropologii krajowej“, т. XIII)

¹⁾ Що їх поет много знаю на пам'ять, про се съвідчать спомини Духінської (гл. стор. 130 сеї розправи).

²⁾ Wojciech Cybulski, odczyty o poezyi polskiej w pierw. połowie XIX. wieku, т. I, стр. 222.

³⁾ W. Cybulski, Odczyty o poezyi polskiej, t. I. str. 232.

⁴⁾ ibid. стр. 231.

⁵⁾ „Опытъ“ стр. 30—36. [Дума сея відноситься до р. 1684. Пор. Літ. Самовид. стор. 74; „Collectanea“ Łękawskiego, 1825, т. II. 182—186].

⁶⁾ ibid. стор. 48—50.

деякі кращі їх уступи. Усі майже ті гарні виписки з дум ввійшли до поезії Залєского. Н. п. на стор. 8 подає Щертелев знаний нам уже уступ з думи про побіг трох братів із Азова: „Де се взялась сиза зазуленка“ і т. д. Увагу подану на тім місци, що зазуля єсть у Малоросів символом смутку помістив Залєскій коло відповідного уступу „лицарського рапсоду“ п. з. „Janusz Bieniawski“.¹⁾ Дальше наводить Щертелев кілька уступів із думи про Коновченка,²⁾ котрі ураз з увагами видавця становлять гарну цілість, зовсім подібну по змісту до „Януша Беняявского“. Навіть порядок задержав Залєскій такий самий, який бачимо у Щертелєва; він зачинає так само оповідання хвилюю, коли кінь убитого лицаря влітає до табору. Поет не поминув ані одного місця думи, на котре звернув увагу Щертелев, — лише розвинув ті уступи ширше. Ще докладніше розбирає Щертелев думу „про виїзд козака з родинного дому“. Кождий, хто прочитає сесю частину вступного слова до українських дум, переконанається, що она мала в ґенезі думки Залєского „Wzgórek pożegnania“ не менше може значінє як сама згадана дума.

Усе се доказує, що те, що Залєскій ужив кількох поетичних фраз, які подибуєм в українських народних піснях, не єсть таким „непопятним дивом“, яке в тім бачить Грабовский.

Що фрази ті, мимо змісту взятого з української думи, не надають поемі Залєского „Janusz Bieniawski“ характеру народної думи можемо переконати ся хотьби із отсіх уступів:

Jak kiedy w nocy grom w dąb uderzy,
Lecą gałęzie na dół od wierzcha,
Po całym borze rozgłos się szerzy,
Po całym borze liść się rozpierzcha,
Pierzchnał Tatarzyn...³⁾

Tu, tu grób stanie; w trąbki zagrali
I każdy w miejscu stoi jak wryty,
Zajęknął z nagła las chrzestem stali
Błask jak błysk gromów przemknął drzew szczyty.⁴⁾

З тих віршів, котрі суть пробою стилю „рапсоду“, віс ще духом класичних авторів латинських і грецьких, з під котрих впливу Залєскій не в силі ще був тоді увільнившись.

¹⁾ Pisma, I. 155.

²⁾ „Опытъ собр.“ стор. 10—11.

²⁾ Pisma, I. 148.

²⁾ ibid. I. 153.

А „Hymn wieczysty“ що зачиняється словами:

Tego pamięć wiecznie droga
Kto od strzały ginie wroga
Kupi śmiercią za krew blizny
Łaskę nieba i ojczynu,

Гимн сей міг би бути съміло, як завважав Г. Затей,¹⁾ твором Фр. Моравського, в котрого поезіях ніхто певно не схоче шукати духа української народної поезії.

Коли уже говоримо про „фрагмент з лицарского рапсоду“, котрого основу становить українська дума історична, приглянямося другим того роду поезіям Богдана Залеского.²⁾

Лицарско козацкі думи Залеского, се твори, в котрих елемент людовий і історичний так дивно перепутаній з іллюзійними вигадами самого поета, що хоча читач розглянув ся в тому хаосі, мусіли би ми посвятити їм значно більше місця, як нам на се позволяють рамки нинішньої теми. Поперестанемо тому на загальній їх характеристиці, з котрої покажеться, якій може бути стосунок сих творів до українських пісень історичних. Щобиж характеристика сеєя була безсторонною, а при тім короткою, покористуюсь тут словами найзнаніших критиків, котрі писали про поезії Залеского.

„Трудно нам собі нині уявити“, каже Шишін,³⁾ „яким способом могла для польського письменника достарчувати поетичного матеріалу українська народність, котрої судьба переповнена такими недвозначно ворожими відносинами взглядом Польщі, котрі дали початок до упадку Польщі. Ціла річ полягає на тім, що звертаючись до народності і історії української брав її поет лише з того боку, котрий відповідав єго влас-

¹⁾ H. Zathey: Sprawozd. III: gimn. w Krakowie r. 1886 str. 17.

²⁾ До р. 1823, т. є. до часу, коли Залеский написав „Wzgórek pożegnania“, розбирали ми єго твори в генетичній звязці звертаючи увагу на розвій єго поетичного таланту і на всій впливі, які в тім часі відбилися на душі і творах Богдана. В той спосіб старали ся ми вияснити бодай найважнійшу фазу духового розвою Залеского, фазу переходову, коли зачав ся у цього викльовувати єму лише з властивий рід поетичного творчества і стилю. Хотячи однак дальше точно придержуватись генетичного методу мусилибисьмо, при візастаючому творчестві Залеского, мати па увазі більше число поем, а се вивело би нас далеко поза границі нашої теми. Метод такий мав би ще і ту ю недогідність, що не знаємо докладно дат написання деяких поем. З той причини мусимо дальше придержуватись порядку річевого, котрий буде випливати із самої сути розбираних поэм.

³⁾ Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ. Вѣстникъ Европы, 1886. I. 758—759.

сним історичним поглядам, брав ті періоди, коли то давнє реєстрове і надворне козацтво організувалось під знаменами польських гетьманів і панів, коли враз з ними боролось супроти Татар і Турків. Розуміється, що те козацтво, котре мало відповідати симпатіям Поляка, було козацтвом видуманим; в ньому ідеалізовано незвичайну хоробрість, горду свободу, котра схиляла голову лише перед повагою Польщі.“

„Усі козаці постаті“, пише Хмельовський,¹⁾ „які Залескій впроваджує до своїх пісень, не мають звичайно індивідуальних прикмет, не відзначають ся рисунком докладним і виразним, не висказують чувств собі лише властивих. До таких пісень належать: „*Dumka hetmana Kosińskiego*“, „*Czajki*“, „*Lach serdeczny*“, „*Wyprawa Chocimska*“, „*Zozulicz*“ і др. Справедливо отже завважав Тишинський, що зміст тих думок ніколи майже не становить драма або оповідане, лише якісь загадки про славу, чувство, нераз опис“. Разять они також одностайністю, з чого їм уже зробив закид Гощинський мовлячи, що „козаки Залеского суть в загалі вимускані, за сальонові — не суть такими, якими їх знаємо в кровавих подіях Запорожа“.²⁾ „В тих мініятурних образах“ по думці Спасовича³⁾ „трудно відрізнити Бояна від Вернігори і Наума, а князів і бояр київських від Хмельницького і Мазепи“. Хмельовський справедливо закидає сим „думам“ недостаток елементу рефлекційного. „Гуляти, кохати і боротись“, пише він,⁴⁾ „се безперечно прикмети козаків яко маси не много думаючої, але щоби і гетьмани лише такими думками були заняті, трудно припустити. Були чайже у них якісь глибші та ширші пляни, відносячі ся будто до „річи посполитої“ будто Запорожа. У Залеского нема з того ані сліду: зрабувати, спалити, упити ся, і баращковати — от і все. Осібно беручи кожду думку, не много їм дастъ ся закинути; але коли їх разом розбираєсь, легко мож завважати ті слабі сторони. Одностайність їх така, що хто пізнат кілька думок „історичних“ Залеского, може обійти ся без решти, если му ходить о головні прикмети, а не о чудово мельодійні стихи.“

Чиж твори, котрі твереза критика так оцінила, і закинула їм яко одну із найважнійших хиб легковажене історичної правди⁵⁾ — можуть

¹⁾ Studya, II. 370—371.

²⁾ Poezye B Zalesk napisał S. Goszczyński в часописі „Demokrata polski“, Paryż, 1842, т. IV, стр. 230 і слід.

³⁾ Обзоръ исторії славянскихъ литературъ, Петерб. 1865, стр. 467—468.

⁴⁾ Studya, II 371.

⁵⁾ Rys dziejów literatury polskiej według notat Zdanowicza opracował Leonard Sowiński, t. III. 41.

вірно малювати жите козаччини, так щоби Залеского називати аж її ортагом? ¹⁾ Чиж можна сказати, будьто би в тих думах Залеского „забли-
сло дивне повторене того житя, що гомоніло на дніпровому побережу“? ²⁾ Чиж поезії ті мож назвати „чудовим відгомоном української народної поезії“? Чиж можуть они бути відгомоном українських пісень історич-
них, тих дум, котрі Максимович називає вірними съвідками замеркої бу-
вальщини, довговічними памятниками козацького житя,³⁾ а котрі сам Граб-
овский називає найріднійшим воплощением того житя? ⁴⁾

Але міг би хто вказати на ті подробиці з житя козацького, на знане топографії України і Запорожжя, на деякі звороти мови, що нагадують народні думи, — звідки ж взяв їх Залеский, як не з тих дум? Чиж ті елементи не зближають поезій Залеского до історичних пісень українських? Деякі із згаданих елементів бачимо в козацких рапсодіях Залеского; він дійсно знов історичні українські думи і научився з них тех-
нічних їх слів, окликів, назв зброй, познакомився трохи із съвітоглядом козаків, присвоїв собі деякі образи і порівняння людових дум, але усі ті матеріали, котрі могли його поезії справді наблизити до українських пі-
сень, а надовсе становити дійсні, фактичні дані до реального пред-
ставлення житя і чувств осіб, котрі він малює, усі ті елементи умів поет так перемінити, так перепутати, так перелицовувати, що набирають они зовсім інчого значіння, інчого духа, і дають нам в результаті сонні при-
види, котрі, хоті мають своє жерело в дійсності, не належать до неї.

Читаючи деякі того роду твори Залеского, читаючи початкові їх стрічки, котрі нераз живцем взяті з народної думи, а котрим спольщені рускі слова надають властиву барву, дізнаємося того чувства, яке викликує в нас само жите;чуємо безпосередній віддих тих людей і того часу, який поет малює, забуваємо про се, що поет Поляк, говорить до нас по поль-
ському, — так вірно віддає він духа народної пісні; але чувство таке триває лише хвилинку, бо вже слідуюча строфа або найближша стрічка зміняє характер твору, а цілість переносить нас в неможливі, видумані обставини межі видуманих людей. Бачимо се и. п. в віршу п. з. „Wy-
prawa Chocimska“.

Trzema szlachy idą Lachy
A kozaki czterma walą

¹⁾ Grabowski : Literat. i kryt. II. 108.

²⁾ ibid. II. 112.

³⁾ Українск. народ. п'єсни“ 1834, I. предисловіє стр. IV. і V.

⁴⁾ Literatura i krytyka II. 111.

W trawach pławią się po pachy,
Z rusznic palą, świecą stalą.

Строфа сеся живо нагадує початок української думи:

Ой пішли козаки на чотири шляхи,
Да на чотири шляхи а на пяте Подоле,
На кониках вигравають, шабельками блискають,
У бубни вдаряють.¹⁾

Перші два вірші і метрум цілої поеми бачимо в пісні, що зачинається ось як:

Ішли Ляхи на три шляхи
Козаченъки на чотири,
А татаре поле вкрили.²⁾

Але уже слідуюча строфа „думи“ п. з. „Wyprawa Chocimska“ кромі метрум не має нічого спільногого з українською народною поезією.

Gody bracia! Dzień wesoły
Jako mrowia koni, luda,
Lud i konie jak sokoły,
Nasz archanioł sprawia cuda.
Godyż, gody! Z boków, z przodu
Grzmi roznośna pieśń pochodu.³⁾

Так само має ся річ і з думкою п. з. Zozulicz.

Oj step mój ojciec, Sicz moja matka,
Orłowie mi rodzina
Pielęgnowali młodsze me latka
Chowali jako syna.

Відповідний уступ людової української пісні ж як звучить:

Ой Січ мати, ой Січ мати,
А Великий Луг батько,
Гей що у Лузії добре заробити,
Te у Січи прошити.⁴⁾

Сели порівнюючи лише ті дві строфі, приходить нам на думку слідуюча суперечність межи теорією Залесского а практикою. Подаючи характеристику українських дум каже він, що поет як найбільше повинен

¹⁾ Максимович: Українськ. народ. п'єсни, 1834, I. дума п. з. „Выправа па Ляжковъ“ стр. 29 – 30; пор. Чубінськ. Труды, V, 881.

²⁾ Максимович: Малоросс. п'єсн. Москва 1827. стор. 15, Nr. XI.

³⁾ Pisma, II 57.

⁴⁾ Зборникъ п'єсень для сп'явачихъ Русиновъ, Львовъ, 1863. стр. 140.

„шанувати стан люду і краю в періоді, який малює“.¹⁾ Між тим усієго „рапсоди“ козацькі суть одною великою пеґацією тої власної думки. Усе, що поет бере з народної пісні, старає ся він ошліфовати, украсити, але під тим шліфом зникає уся визначна характеристика часу і людей, отримуємо в результаті зверхну красу без життя. Типовим на се приміром є згадана строфа думи Залєского. Характеристику козака тратимо з очій уже в третій стрічці пісні Залєского. Певно не годилоб ся се із естетичним чутством Богдана, якщо слідуючи українській пісні написав, що козак пропиває в Січи те, що польованьом і риболовством заробить в „Великому Лузі“; пише отже поет вместо цього гарні вправді на позір слова, але немаючи ніякого значення, що „orłowie pielegnowali młodsze latka“ козака, і „chowali go jako syna“.

На тім і кінчимо характеристику т. з. „історичних“ поезій Залєского і їх стосунку до українських пісень народних.²⁾

¹⁾ Pisma, II. 57.

²⁾ На доказ, що Залєскій знате значне число українських історичних пісень народних, та що уступи з них вставляв часто в свої поезії, наводимо кілька єго ремінісценцій із тих пісень.

- a) Leci orzeł ponad morze, ku niebu on krzyczy,
Biadać biada kozakowi bez maci, bez Siczy
Szlocha mać, step ojciec īaje, a śmieją się īugi,
Poszedł wolny zaporożec carzycy w posługi!
(„Teligola“, pisma, IV. 61).

В. Іроховский звернув на се увагу, що Залєскій пишучи сесю думу мав безпекенно в тямці протягну-жалібну нуту пісні народної, котрої першу строфу наводить.

Летів орел понад морем

Тай став голосити,

Ой це добре миї (?) бідному

На чужині жити (Tygodnik illustrowany 1873., ser. II. Nr. 263, str. 21 в статі: J. B. Zaleski].

По моїй думці піддала поеті помисл до написання „Teligoł“-и слідуюча пісня, що боліє над упадком Січи і козацтва. [Розуміється, що і пісня наведена Іроховским відігравала свою роль при формуванні першої строфи]

Ой ви хлопці запорожці не гаразд зробили,

Що край тихий, степ веселий тай занапостили.

[вар.: Москалю вручили] (стр. 27).

Ой зашуміли густі лози, та ще круглий кручи

Ой заплакали славні Запорожці та із Січи ідучи. (стр. 20).

[Гл. Драгоманов: Політичні пісні українського народу XVIII—XIX стол. Ч. I. (1) Женева, 1883.]

- б) Ciężko, ciężko och przed nami
Pan Chmielnicki zawinił,

VII.

Пізнали ми вже духову атмосферу варшавську, якою віддихав Залескій до р. 1830. Позаяк не можемо крок за кроком слідити за розвоєм поетичного творчества цього польського поета, а будемо розбирати його поезії, котрих велика частина написана по р. 1830, мусимо, щоби їх порозуміти, бодай в головному нарисі показати настрій духовий Залеского, його тодішнє становиско взглядом України, її споминів, її пісень, та описати обставини, що або сприяли або шкодили його творчеству, що лишили свої сліди на творах, які отсе маємо розбирати.

Нешчасливі для Поляків події р. 1831 вдарили в найбільше наболілу струну чувства Залеского, в ніжній інерв туги за любою Україною. Якщо давніші, будучи ще в Варшаві, потішався надією, що ще до неї поверне, то тепер розвіялась сеся його надія. Рік 1831 відтяв ему раз на все дорогу на Україну. Обставина сеся лише зміцнила його тугу, котру він так вірно переляв в гарну ревну думку п. з. „*Spiewak teskniacy*“:

Ach przed mokrą powieką
Darmo dzień mi tu płonie,
Wzrok jak pieśni daleko
Wiecznie w jednej tkwi stronie.
Ku niej tesknię z wieczora,
Z jutrznią tesknię i płaczę,
Bom pożegnał nie wzgora,
I nie jutro zobaczę.¹⁾

Друга із наведених строф сеї думки нагадує слова·известої народної пісні:

Ой годину я думаю
А другую плачу,
Що я тебе мій миленький
Більше не побачу.

Те саме чувство пробивається в листі поета із Шtrasбурга (в д. 28. січня н. с. р. 1836).

Że ów pokój z kozakami

W Białyj cerkwi uczynił. [Pisma, I. 118.]

Ой чи гаразд, чи добре наш гетьман Хмельницкий учинив,

Що з Ляхами, з мостивими панами в Білій церкві замірив.

[Записки о Южной Руси, Кульпш, ч. I. 51 — Антонович и Драгомановъ:
Истор. п'єсн. малор. Нар. I. стр 110—113.

¹⁾ Pisma, 191.

„Не живу я на звичайному сьвіті, але десь за семи горами, за семи морями в країні казки, говсом бліскучий-голубій. Скоро сяду до писавя, мисли мої як філя за вітром несуть мене все до одного берега, до заклятої тої царівни“¹⁾) (України).

З початку викликувала туга в душі поета живі спомини з України; а думка його занята сим одним предметом репродуковала враження молодості:

Zamierzchłeś mi dawno z przed oczu
Mój kraju kochany, daleki,
Lecz w myśli, w tem dusznem przeźroczu
Zwierciedlisz się cudnie na wieki.²⁾

„По літах, по так довгих“, пиše він³⁾), „проходив ся я з давніїх козацьких поривів. Але і до нині, кілько разів задумаю ся о молодості, сеся фатаморіана виступає живо і виразно; чую голоси, що перегомоніли, бачу постаті, з котрими я давно розстав ся. Міг би я майже до слова повторити рапсод за рапсодом із сеї оплаканої домової епопеї не умореної, але сповитої, дрімучої там ку будущині. Справді! перекази люду і пісні люду вельми суть животворні.“

Серед туго поета за Україною обудились на дні серця живучі ті пісні — а їх голосна нута „grzmiąc z pod serca do uszu“ викликувала вітхнене, і тоді знов для нього „po spiece tylu tesknych dni lśniła powrotna wiosna“⁴⁾.

Таку „повертаючу весну“ описує Залеский в листі до Люд. Набеляка, писаному в Парижі д. 2 н. с. падолиста р. 1832:

„Серце мое в тій хвили так єсть повне, що могло би лянути повенею найріжнородніших чувств, і на філях бліскучих запалити барвами дуги дрімучу фантазію, та полинути в місця далекі, часи минувші. Жию як пустинник сам серед моїх споминів про рідний край, родину, любов. Пишу богато. І пісні мої як води ручаю, в міру свого русла, плиткі то глибокі, мутні то ясні, відбивають однак щось із блеску і барви неба і околиць, через котрі пливуть і дзвенять“⁵⁾.

Таку весну поетичного вітхненя мав Залеский кілька разів перед р. 1840. Коло р. 1834 познакомив ся він із славним великоруским пись-

¹⁾ Kłosy, 1886, t. XLIII. 138.

²⁾ Pisma, I. 6.

³⁾ Pisma, IV. 98.

⁴⁾ ibid. IV. 45.

⁵⁾ „Przewodnik naukowy i literacki“ Lwów 1885. str. 526.

менником-Українцем Гогольом: „Довгі розмови“ з Гогольом, пише Духінська, „впроваджували Залєсского в чудову країну, осьпіувану в его піснях. Гоголь сипнув єму щедрою рукою материнки з над Дніпра і поета, що затужив за могилами і лиманами скучав, так сказати, в домашній атмосфері“¹⁾.

В таких хвилях щасливого настрою і одушевлення написав Залеский значне число поетичних творів, що мають перворядне значення серед його писань.²⁾

В тім часі повстали такі его гарні думки як „Wyjazd bez powrotu“, „Młodo zaswanana“, „Dwojak koniec“, „Zakochana“, „Pochód“, „Oboja wiosna“, та „шумки“ як „Ladaco“, „Śliczny chłopiec“ і др. Не зовсім отже справедливим видається мені погляд Хмельовського³⁾, будьто-би „усе, що Залєсский написав по р. 1830, не много причинилося до побільшення его слави“⁴⁾.

Не на довго могли Залєсскому вистарчiti спомини молодості і України: з часом слабнули ті образи, котрі давнійше так плястично репродуковала его пам'ять.

Давнійші вражіння затерли ся або вичерпались, нові, котрі би відповідали потребам его серця, не прибували — талант его поетичний стравив головний свій доллив, і видимо зачав слабнути, поринаючи помало в тумані містицизму. Богдан сам се відчував, і згадував причини, за для котрих марнів его талант:

Mgła mi do oczu zawiewa z lona
W prawo i lewo émi naokoło,
Dumka na ustach brzéknie i skona
Niema bo niema, czego potrzeba!
Dawno mi tutaj nudno, niemiło;
Ni mego słońca, ni mego nieba
Ni mego czegoś, czem serce żyło!

¹⁾ S. Duchińska: Wspomnienia o J. B. Zal. Bibliot. Warszaw. II. 1886.

²⁾ До найгарнійших оригінальних поезий Залєсского можна зачислити такі, як: „Spiewak teskniący“, „U nas inaczej“, W oman żurawi“ і т. п. де так і дрожить в кождій стрічці глибоке ревне чутство туги за Україною, — твори написані по р. 1830.

³⁾ Studya, II. 356.

⁴⁾ Згадані думки і шумки з'явили ся перший раз по частині в Вільні р. 1838, а по частині в Познані 1841—42.

Мені здається, що „gawęda“ „Albo co“ (надрук. р. 1841) написана під впливом Гоголя, знаного із свого гумору. Сея „gawęda“ нагадує що до помислу українське народне оповідане, записане Кулішом п. з „Очаківська біда“ [Гл. Записки о Юж. Руси I.]

Czem serce żyło, i pełne, brzmiące
Słicznych i świeżych dźwięków tysiące
Wiało ku mojej piersi roznośnie.

Річ певна, що се, „чим жило серце поета — се українські народні пісні“.

Звучна, радісна струна пукла в душі поета; але сумна, жалібна видала ще „na final“ кілька чистих і глибоких мельодій в таких віршах як „U nas inaczéj“, „W oman żurawi“ і т. д.

Небавом і той звук зачав завмірати під виливом невисказаних мук психічних, яким підлягав загал емігрантів,¹⁾ та викнути — розпліватись серед сумних, млявих, неозначених, до свисту вітру подібних, містичних зойків, котрі набирали вправді часом яснішого вигляду, але були се відбиті на хмарах відблески сонця, котре давно вже зайшло...

VIII.

„Українська дума“ пише В. Гроховский²⁾) „з одного боку поважна і торжественна як цілль війн українських, з другої сумна і ревна як їх

¹⁾ Пишін ось як описує настрій емігрантів польських.

„Психічний стан польської еміграції був відчаяний. Була се не лишенъ утрата вітчини з цілим полем до ділання, з цілим обсюмом вражінь, котрі від дитячих літ були для них дорогими, становили усілів'їх істновання, — се була також фактична утрата всякої надії на будущину. Ілюзия і містицизм, се оден приют для їх наболілих сердечъ. Вітчина чим раз більше прибирала для емігрантів ідеальну стать землі обіцяної, украсену цілим засобом чувств, якими переповнені були змучені їх серця“. [Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусс. польскихъ. Вѣст. Европы 1886. II. 300].

Політичні стосунки тодішні в Европі не вказували ніякої надії, щоби способом природним мож було воскресити Польщу; потішали ся отже емігранти надією на поміч надприродну. Чувства сесії виражені в слідуючих словах Залесского: „Majmo wіru, що колись, дастъ Бог, без примусу і насильства через саме лишенъ „jarzenie siê prawdy“ (?) зекатоличить ся людкість (sic!) а славянщина спольщить ся (!) В невисказаному нинішному народному горю кріпім ся великою вірою — ідеами віри, бо не похітно нам сповнять ся.“ [Pisma, IV. 99—100].

Вира сесії відбилась в єго пізніших поезіях:

Ludu mój, ludu sponiewierany
Budujesz ciągle mogły, krzyże,
Aż na róžaniec Pan lzy twe zniže
I sam myjje holące rany. [Pisma, IV. 99—100].

Поезия Залесского від того часу стратила інтерес для мешканців землі, відколи єго:

Ptak duszny och ostrzem wzlata

Pomiędzy nadziemskie dziwy.. [Pisma, IV. 73]

²⁾ Tygodnik ilustrowany 18:4 t. XI. ser. II. Nr. 263 str. 121.

наслідки, часто гучна, гомоняча як оклики побіди, то знов щемяча як свист спис козацких. Ісля дума обіймає журбу і радощі життя родинного, називає ся думкою; коли гучніша і радісна, тоді єсть шумкою¹⁾. Поділ сей, хоть не науковий¹⁾ відповідає однак найліпше фактичним поглядам Залесского, по котрим ділить він свої поезії. Хоть в виданях поезій Богдана подибуємо ту або там неконвенції супроти цього поділу, ми мусимо придержуватись однозначного порядку. Рапсоди отже лицарські, що мають ширше тло історичне а котрі ми вже обговорили, зачисляємо до „дум“, хоті деякі з них поміщені межі „думками“. Сеюж назвою означуємо ми твори, що мають за основу життя родинне або зміст, що не виходить поза чувства одиниці, її тугу і утіху. Розборови стосунку того роду творів Залесского до українських пісень народних посвятимо ми отсю частину прадії.

„Двоякого роду думки бачимо у Залесского“, пише Тишинський, „т. є. двоякий мож в них розрізнати кольорит: одні суть або переведом або наслідованим думок українського люду, другі суть відбиткою поезії неначе штучнішої, чувства мов би сальонового. Прикметами перших є простота, слова ясні, малювничі, виклад моралі або чувств не через розумоване але через образи з природи: прикметою других є зроблене і тіньоване.²⁾

Думки першого роду на мій погляд найгарніші з всього, що написав Залесский. Суть то переводи народних українських пісень, але деякі з них суть місцями так вірні і згідні з духом народної поезії, що щоби їх написати, треба дійсно бути „обвіяним подувом українського воздуху, виколисаним звуками української пісні“.³⁾

Жаловати лишень треба, що і тут не потрафив поет усюда задержати однакової міри, шліфуючи декотрі хроповаті може по его думці вірші впровадив фальшиві звуки до гарних тих думок. Найліпше побачимо се на примірах.

Одною з таких думок є: „Wyjazd bez powrotu“. Єсть се пересувів циклю типових т. з. „Коломийок“, що становлять мистецьку цілість. Український текст подаю із збірника М. Максимовича.⁴⁾

Стойть явір над водою
В воду похилив ся,

¹⁾ Під думою українською розуміє наука усталений род поезії (пор. стр. 151 сей праці).

²⁾ Rozbiory i krytyki t. III. r. 1854 str. 234—235.

³⁾ Lucjan Siemieński: Tygodnik Petersburski, 1839, 206.

⁴⁾ Малоросс. п'єсн. Моск. 1827, стр. 3—4.

На козака невзгодоњка
Козак зажурив ся.

Stoi jawór wedle wody
A chyla się, chyla,
Płacze, nudzi kozak młody,
Bo cięzka nań chwila.

Тут поет добре віддав чувство, котре пісня народна пояснює відповідним образом з природи. В слідуючих строфах бачимо дальші відтіки того самого порівнання:

Не хили ся яворочку,
Ще ти зелененький,
Не жури ся козаченьку,
Ще те молоденъкъ.

Oj nie chylaj się jaworze,
Zielonyś, młodziutki
I tyś chłopce w rannéj porze,
Na co ci tam smutki.

В послідній стрічці чуємо вже згаданий фальшивий звук, що неходить ся із духом цілої строфи.

Не рад явір хилити ся
Вода корінь міє,
Не рад козак журити ся
Да серденъко ніє.

Jak się jawór chylać nie ma
Fala wśród gałęzi,
Jak z suchemi stać oczyma
Serce na uwiezioni.

Слідуюча строфа єсть уже додатком самого поети і не відзначається розумною гадкою.

Kozak żegna kraj swój wiecznie
A gdzie w inszej ziemi
Tak miłują się serdecznie
Tak tesknią za swemi?

Дальший уступ зближений знов до української народної пісні.

Ой поїхав в Московщину
Козак молоденъкъ,
Оrixove сіделечко
А кінь вороненъкъ.

Jedzie, jedzie przez dąbrowę
 Na cudze już strony,
 Siodło pod nim orzechowe
 A koń jego wrony.

Слідуюча строфа, хотъ не есть дословним переводом людової піснї, вірно віддає її характер :

O za Dunaj jedzie siny
 Na chleb gdzieś tułaczy,
 Swojéj lubéj Ukrainy
 Nigdy nie obaczy.

Ой поїхав в Московщину
 Да там і загинув,
 Свою любу Україну
 На віки покинув.

Ту поет знов поступив собі супроти духа людової української піснї, а іменно, він доповняє се, що виходить уже із змісту цілої пісні і де в народному творі на позір бракує получения; таке доповнюване, а особливо незручне, пусє лише вражене цілості. В українській піснї, що не зачеркнена на широкі розміри епічні, надібусмо зараз по виїзді козака згадку про его смерть та про могилу, яку він собі казав усипати. Польському поетови видавало ся таке оповідане недокладним, вставив отже на тому місци ще слідуючі вірші :

Rok za rokiem krwawe boje
 Przez długie tam lata
 Jak potomstwo liczy swoje
 Hoduje dla świata.

Idą przecie milsze chwile
 Grób stoi gotowy.

Людова пісння ніколи не називає годину смерти мильшою хвилею. Дальше згоджуєсь знов думка Залєского з українською пісньею.

Każę wszczepić na mogile
 Kalinę u głowy.

Będą ptaszki dniem i nocą
 Dziobać po kalinie,
 Może kiedy zaszczebiocą
 Wieść o Ukrainie.

Казав собі насипати
 Високу могилу,

Казав собі посадити
В головах калину:

Будуть пташки прилітати
Калинонку істи,
Будуть мені приносити
Від родононку вісти.¹⁾

Зовсім в такому самому стосунку, як „Wyjazd bez powrotu“ до наведеної народної пісні, стоїть думка Залєского п. з. „Młodo zawszata na“ до української людової думки.

Чи я в лузі не калича?
Да чи я в лузі не зелена?
На щож мене поламано,
І в пучечки повязано?
Непчастє мое,
Недоля моя...

Czyż ja na polu nie kalina?
Czy ja na polu nie jedyna?
Czemuż mnie tak w moje rano
W pączkach jeszcze połamano?
Niedolaż moja,
Moja niedola!

Да чи я в батька не дитина?
Да чи я в батька не кохана?
На щож мене засватано
І съйт мені завязано?
Непчастє мое,
Недоля моя...

Czyż ja u ojca nie dziecina?
Czyż ja u ojca nie jedyna?
Czemuż, czemu w moje rano
Cały świat mi zawiązano?
Niedolaż moja,
Moja niedola.

Ой як вийду за ворота,
Сама стану як сирота

¹⁾ Варіянти цієї пісні народної подибусмо у Чубінського, (Труды, V. 319) і у Салямана Счастного (Коломийки, Львівъ, 1863, 8).

Усі дівки в танка грають,
Мене к собі не приймають
Нещастє мое,
Недоля моя.

Wyjdę czasem poza wrota,
Chodzę, brodę jak sierota,
Miła družka mnie z daleka
Zajrzy ledwie i ucieka.
Niedolaż moja,
Moja niedola.

Перших двох стріочек слідуючої строфі не знаходимо в жадному варіянті сеї пісні; у Максимовича¹⁾, звідки її беремо, бракує ціла сеся строфа. Найліпше ще годить ся із цілостю думки устуць, котрий подибуємо в варіянті у Чубіньского.

Ой піду я до Дунаю,
Сама собі подумаю,
Щука риба в морі грає
Сама собі пару має,
Нещастє мое,
Недоля моя.²⁾

Chodzę, brodę zawsze Izawa
Szumi Dąbrowa i Rasawa,
Rybka buja w swojej wodzie
Buja ptaszek na swobodzie.
Niedolaż moja,
Moja niedola.

Аналітичного місця сеї пісні, котре би можна порівнати із послідною строфою думки Залеского не міг я віднайти, хотів послідні її 4 стрічки відповідають духом української народної поезії:

Sen, sen to luby, to się śniło.
W sercu znów smutno i niemiło!
Rybolówka rybkę młodą
Rozłączyła oto z wodą.
Niedolaż moja,
Moja niedola.

¹⁾ „Малорос. пісн.“ 70, 71, 72.

²⁾ Чубіньск. „Труды“ V. Nr. 23 стр. 1197.

Українська пісня кінчить ся у Максимовича ось як:

Чи не було річенъки утопити ся?
Чи не було крашого полюбити ся?
Були річки постікали,
Були краші повмирали.
Нешастє мое,
Недоля моя.

Гарний варіант сеї пісні подибуємо у Куліша.¹⁾

Просту а так гарну думку п. з. „Dwojak i koniec“²⁾ переворив Залеський з української пісні народної, которую беремо із збірника Чубінського.³⁾

Ой любило ся двое дітей сердечне,
Присудив Господь розійти ся конечне.
Ой рік любили ся, а два не виділи ся,
Ой як ся вадріли обое розболіли ся.

Залеський вважав річкою відповідною пропустити перші дві стрічки, які бачимо у всіх варіантах сеї пісні: але на тім думка єго сконцистала.

Rok się kochali, a dwa się nie widzieli,
Zbolały serca, oboje na pościeli.

Дівчина лежить у батенька в коморі,
Молодий козак при зеленій дуброві.

Leży dziewczyna w komnacie swej na łóżu,
A kozak leży w dąbrowie na rozdrożu.

Tam u dziewczyny wezgłowie i puchowe,
A u kozaka żupanik och pod głowę.

Сеї строфы нема в українській пісні.

Ой дівчиноңци та ёсти, пити носять,
Молодий козак зимної води просить.

Tam u dziewczyny na leki wina, miody,
A u kozaka ni kropli nawet wody.

Дальших віршів, які бачимо в варіанті у Чубінського, не находимо зовсім в інших українських збірниках, нема в них ані сліду в думці

¹⁾ Записки о Юж. Руси П. 243, №р. 9.

²⁾ Pisma, I. 249.

³⁾ Труды V. 372. №р. 727. А.

Залесского, тому опускаємо їх зовсім, а порівнююмо дальше лишень по-дібні місця.

Над дівчиною отець і мати плаче,
А над козаком та чорний ворон краче.

O nad dziewczyną rodzinę cała płacze,
A nad kozakiem och siwy orzeł kracze.

Oboje biedni, wnętrzności ogień pali
Cierpieli srodze, cierpieli i skonali.

Сеся строфа з тим „ogniem palącym wnętrzności“ становить разячий фальшивий тон в тій гармонії народних звуків.

O! nad dziewczyną po siole w dzwony biją
A nad kozakiem po lesie wilki wyją.

Сі два вірші подибуємо в варіанті сеїх пісні у Жет. Павлього.¹⁾
За дівчиною всі дзвони задзвонили,
А за жовняром всі звірі затрубіли.

В другім варіанті Чубінського²⁾ сеся строфа звучить ось як:
Ой по дівчині та дзвони задзвонили
А над козаком та луги зашуміли.³⁾

Закінчене сеї думки Залесского єсть мабуть оригінальним его помислом, бо не подибуємо его в збірниках народних пісень.

Kości dziewczyny grób zamknął poświęcony,
Kości kozaka bieleją na wsze strony.

Думки: „Wyjazd bez powrotu“, „Młodo zasważana“ і „Dwojaki koniec“ надруковано перший раз в Познані 1841—1842 в виданю поезій Залесского; міг отже поет мати уже під рукою відповідні українські пісні із збірника Максимовича, чи то з видання першого з р. 1827, чи з другого з р. 1834.

В першому виданю цього збірника міг поет знайти також пісні, що становлять основу думок его п. з. „Pochód“ і „Zakochana“. Пісні ті носять на собі виразні знамена поезії штучної, а не людової. Одну з тих пісень, в котрій бачимо зміст думки „Zakochana“ подибуємо перший раз вставлену в текст оперети Ів. Котляревского: „Наташка Полтавка“, виданої р. 1819⁴⁾, можемо отже припустити, що автором її був

¹⁾ Pieśni ludu ruskiego II. 55. Nr. 16.

²⁾ Труды, V. 373.

³⁾ Важнійши варіанти сеї пісні гл.: Kolberg, Pokucie, II. 55. Nr. 55. Nr 65.— Zbiór wiadomości do antropol. kraju. VIII. 172, ibid. XIII. 239. — Головацький III. (a). 45. Nr. 5.

⁴⁾ Бібліотека Онишкевича I. 78.

Котляревский. Завдяки однакі свому людовому характеру стала єю она дуже популярною і ввійшла до збірників пісень народних. Певно з тої самої причини вважалась і друга із загаданих пісень, що зачинається словами: „Засвистали козаченки“, твором людовим. Вставив її Кухаренко в текст своєї оперети п. з. „Побут на Кубані“, або „Чорноморці“ (напис. р. 1836). Який же стосунок цих пісень до поезій Залєского?

Думка п. з. *Zakochana¹⁾* есть дословним майже переводом піснії, поміщеної в „Наталці Полтавці“:

Віють вітри, віють буйні
Але дерева гнуть ся,
Ой як болить серце мое,
Самі слізози льлють ся.

Wiatr szaleści po topoli
Pomiata kaliną,
Och serce, serce boli,
Łzy płyną a płyną.
Трачу літа в лютім горю
І кіньця не бачу,
Тілько мені лекше стане
Як нишком поплачу.

Młode latka w smutku lecą
A nadal rozpacze,
Wtedy tylko lżej mi nieco
Gdy w kątku popłaczę,
Не помогут слізози щастю
Сердю лекше буде.
Хто щаслив був хоть часочок
По вік не забуде.

Друга частина цієї строфи у Залєского відмінна.

Łzy niedoli mej nie zmogą
Lecz służą za leki,
Kto miał jedną chwilkę błogą
Ten biedny na wieki.
Єсть і люди, що і мої
Завидують долі,
Чи щаслива та билинка
Що росте у полі?

¹⁾ Pisma, I. 248.

Czemuż taka wątła, blada
 Chylam się na wiosnę
 Ja roślinka mdła rosada (?)
 Na wydmach tu rosnę.

Ой у полі на пісочку
 Без роси на сонці,
 Тяжко жити без милого
 В чужій сторононці.

Naokoło piasek suchy
 Ni rosy ni słońca
 Nadal burzy, zawierzuchy,
 Przygody bez końca.

Без милого долі нема
 Стане сьвіт тюрмою,
 Без милого щастя нема
 Нема і спокою.

Залєскій переклав сесю строфу свобідно:

Ludziom śmiechy, ludziom dziwy
 Źe szlocham daremnie,
 Och ! a luby czarne brewy
 Daleko odemnie !

Слідуючу строфу народної пісні поет опустив, а дальші дві подав в свобідному переводі:

До кого я пригорну ся
 І хто приголубить,
 Коли нема того тута,
 Який мене любить.

Ni do siebie mnie przygarnie
 Ni ja go przytule,
 Za Dunajem těskni marnie
 A kocha tak czule !

Приплетілаб я до тебе
 Да крилець не маю,
 Сохну, чахну я без тебе,
 Всяк день умираю.¹⁾)

Jak kukułka na obłędzie
 Zrywam się och we śnie,
 A w pustyni schnę i więdnę
 I kocham boleśnie.

¹⁾ Максимович, 1827. ст. 47—48; порівн.: Žeg. Pauli II. 131.

Початок думки Залєского: „P o c h ó d“¹⁾ нагадує отсії слова народної пісні:

Туман поле, туман покриває,
Матусенька сина в військо виряджаває.²⁾

Chmurą powiały proch od ziemi
Kozackie mkną półki,
Zakukały w ślad za niemi
Dwie rzewne kukułki.

Дальша частина думки єсть переслівом згаданої вже української пісні, поміщеної перший раз в збірнику Максимовича³⁾ а опісля в опереті Кухаренка.

Засвистали козаченky
В похід з полуночи,
Заплакала Марусенька
Свої ясні очі.

Hałaśują surmy, trąbki
Na pochód roznośnie,
Dwie kukułki, dwie gołąbki
Zawodzą żałosnie.

Слідуючі дві строфі, хоть висказують ту саму гадку в думці Залєского і народній пісні — значно від себе ріжнять ся.⁴⁾

Не плач, не плач Марусенько,
Не плач, не жури ся,
За твоєго миленького
Богу помоли ся.
Прощай, прощай мій синочку
Да не забавляй ся,
За чотири недільеньки
До дому вертай ся.

Matka płacze, luba płacze
W Izach toną nieledwie,
Chociaż z konia o kozacze
Pożegnaj obiedwie!

¹⁾ Pisma, II. 31.

²⁾ Чубинський, Труды т. V. с. 1197. Нр. 23.

³⁾ Малоросс. п'єс. 1827, с. 24. Нр. XVII.

⁴⁾ Одна строфа в думці Залєского на тім місці пропущена.

Serce, synu miły, złoty,
 Bóg z tobą niech będzie,
 W płaczu twoje my sieroty
 Wspominaj nas wszędzie.

Дальший перевід есть доволі вірний.

Ой рад би я матусенько
 Скорійше вернуть ся,
 Да вже щось мій вороненський
 В воротах спіткнув ся.

Małko, matko, żal mię chwyta,
 Żal niema języka,
 Coś i koń mój zły wrózbita
 Wciąż mi się spotyka.

Ой Бог знає, коли вернусь,
 В яку годину,
 Прийміж мою Марусеньку
 Як рідну дітину.

Czy powróczę albo zginę
 Bóg tylko wie w niebie,
 Weź że matko tę dziewczynę
 Za swoją do siebie.

Ой радаб я Марусеньку
 За рідну приняти,
 Да вже не так вона мене
 Буде шанувати.

Serce, synu! twe kochanie,
 Tá luba dziecińca
 Choć za wszystek świat mi stanie,
 Nie stanie za syna.

Ой не плачте, не журітесь
 В тугу не вдавайтесь,
 Заграв кінь мій вороненський
 Назад сподівайтесь.¹⁾

Bóg ci matko lzy odpłaci
 Znów będącim żyć błogo,
 Ależ koń mój rży do braci,
 Bądź zdrowa niebogo!

¹⁾ Варіант цеї пісні подибуємо в збірнику Ж. Павлього: II. 64.

Записки товариства імені Шевченка том I.

На народній пісні оснував Залескій також етеричну свою думку п. з. „Oboja wiosna“.¹⁾ Ось і слова української пісні, що містять в собі головні мотиви першої частини сеї думки:

Не всі toti сади родять,
Що весною розвивають ся,
Не всі toti поберуть ся,
Що з маленька покохають ся.²⁾

Половина саду цвите,
Половина розвиває ся ;
Половина вінчає ся,
Половина розлучає ся.³⁾

Шісоньці тій відповідають отсі стихи думки Залєского:

Nie wszystko to kwiecie, co buja ku wiośnie,
Da jagody już;
Nie wszystka ta młodzież, co ma się miłośnie,
Pobierz się tuż !

Oj wiosna z tem kwieciem wciąż igra obłednie
Nie wiele och dba,
Połowa bo większa jałowo powiednie
Za miesiąc za dwa.

Перша частина сеї думки, зближена до народної української пісні, представляє нам з одного боку одушевлені радість на вид весни і молодості, а з другого біль і жаль з причини обсишаючих ся цвітів і марніючого людського життя. Другаж єї частина, а особливо послідні дві строфі, що висказують містичну задуму монаха, не годяться з пілостию думки, зовсім не відповідають духови української народної поезії.

Думка сея написана коло р. 1840⁴⁾ т. є. в часі, коли релігійно містичний настрій вступає у Залеского на місце молодечої веселості і охоти до життя.

„У Залеского переводи з живих українських пісень так суть змінені“, пише Ів. Франко⁵⁾, „так перероблені на фантастичний лад, вибуялі поза нормальні граници поетичної правдоподібності, що читаєш, і сам собі не віриш, що могли бути люди, котрі за правду вважали сюжета мортану. Прошу для приміру прочитати его думку п. з. „Ukaranie“, щоби

¹⁾ Pisma, I. 246.

²⁾ Wacław z Oleska, 221. Nr. 14

³⁾ Чубинськ. Труды, V. 96. Нр. 200. — Варіянти гл Головацькій II 773. Нр. 111 і Чубинськ. V. 198. Нр. 400.

⁴⁾ Поміщені в виданю поезій Зал., що з'явилось в Познані р. 1841 2.

⁵⁾ „Зоря“, Львівъ 1886 стр 117: „Й. Б. Залескій“.

переконати ся, який дивогляд зробив той „Український Боян“ з нашої простої а в простоті своїй так реальної пісні: „Не ходи Грицю на вечериці.“

Що тикається сеї пісні, котру Залескій переробив на думку п. з. „Ukaranie“, мусимо признати справедливість сьому критикою; з рештою переконаємо ся о тім небавом. Не менче однак мусимо вважати не зовсім вірним погляд І. Франка, о скілько він відносить ся до загалу думок Залеского, основаних на українських піснях народних. Наведених шість думок, котрі ми порівнали з їх оригіналами, суть на се найліпшим доказом. Бачили ми, що думки ті не виступають поза границі поетичної правдоподібності але противно, будучи будьто дословним будьто свободним переспівом українських пісень, суть часто вірними образками з житя і чувств українського люду.

Одна лише обставина видається мені дивною, а іменно: чому Залескій такі думки, як „*Swiat otatieien tuch*¹⁾“ або „*Ludmila*“, котрі не мають нічого спільногого з народними піснями, називає „думами з пісні українського люду“, коли між тим ані не згадує про людово-українське походжене тих думок, котрі суть дійсно майже дословним переводом українських пісні народних? — Сього не умію я собі пояснити.

Перейдім тепер до думки п. з. „Ukaranic“. Основу сеї думки взяв Залескій із загальної знаної слідуючої української пісні:

Не ходи Грицю на вечериці,
Бо на вечерицях самі чарівниці,
Котра дівчина чорнобровая
То чарівниця справедливая.
В неділю рано зіля копала,
В понеділок рано зіля полокала,
В вівторок рано зіля варила,
В середу рано Гриця строїла.
Ой прийшов четвер, вже Гриць умер,
Ой прийшла пятниця поховали Гриця.
В суботу рано мати дочку била,
На що ти доню Гриця строїла?
Ой мати, мати, жаль ваги не має,
Нехай Грицуно нас двох не кохає,

¹⁾ Піснії української „*Powij witre bujny (!) myły*“(!), на котру Залескій покликався (Pisma, I 18) а котра має мати подібний зміст не удало ся мені відшукувати. Так само не міг сї знайти Ів Франко (Зоря 1886. 117.) і тому вважає сесю піснію видуманою.

Нехай кохає мене одную
 Чарівниценьку справедливую.
 Нехай не буде нї її, нї менї
 Нехай ся Гриць наїсть сирої землї.¹⁾

До думки Залесского „Ukaranie“ дадуть віднести ся слідуючі слова, виняті з листу Л. Семенського до М. Грабовського; „що тикається переводів пісень, довершуваних Українцями,²⁾ не знаю справдї, яким то чудом они, сини тої самої землї, обвіяні тим самим воздухом, виколисані тими самими піснями, так плохо їх переводять. По моїй думці, если міні піснь народна, хотъ як нераз не обладжена, усе вискаже, що хоче, щоби я зінав і відчув, — на щож сесю сильну барву розпустити водою? На щож се довгє варийованє на коротку тему?³⁾“

І дійсно розпустив Залесский водою коротку, ядернисту і гарну українську піснью. Здавалась она єму певно надто простою: старав ся отже її ушляхотнити: але чи єму се удалось? чи се було потрібне? Мусіло єму неподобатись вже само ім'я „Гриць“, заступив єго отже дивачним іменем „Archory“, котре так разить в пісні, взятій з життя сельського люду. Сесяж „Makryna“ і „Aniela“ переносять нас десь до сфер, що стоять поза житем сельского люду на якісі „wieczory“, на котрі не може певно показатись в мужицькій свитці.

Nie chodź mój Archory
 Na cudze wieczory,
 Młoda go Makryna
 Prosi, upomina.
 Daremnie Makryna
 Prosi, upomina,
 Nie słuchał Archory,
 Chodził na wieczory.

Строфа сеся що до звязи гадок і стилю нагадує народну польську пісоньку:

Dudni woda, dudni
 W murowanej studni,
 A dla czego dudni?
 Bo jest woda w studni.

¹⁾ Зборникъ пѣсень, Львовъ, 1863, 87. — порівн. Максимович: Малор. пѣсн. 107. Nr. LXVI. — Чубинск. Труды, V. 429 Nr 820, 421, Nr 809.

²⁾ Семенський мав тут на думці українсько поліських поетів.

³⁾ Tygodnik Petersburski, г. 1839, str. 206.

O nie chodź Archory
 Na cudze wieczory,
 Bo twa czarnobrewa
 Ciężko ubolewa.
 Tak ludzie mówili
 I dobrze rađzili.
 Nie słuchał Archory,
 Chodził na wieczory,
 I chodził dzień po dniu,
 Tydzień po tygodniu
 I bawił się długą,
 Bo kochał już drugą.
 A klął się Makrynie
 Że dla nię aż ginie,
 Choć ta wie od ludzi,
 Że ją tylko ludzi.

Цілий сей уступ, кромі того ще дві строфи, містить ся в чотирох стрічках людової пісні: чи ж се не „*długie waryowania na krótkie tema?*“ А стиль цілої думки, особливож послідної наведеної строфи, живо нагадує знаний гумористичний вірш В. Сирокомлі (Кондратовича):

„Rzecz taka:
 Ksiądz Baka“ і т. д.

В думці, в котрій уже з природи річи не можна розвинути ширшого епічного образу, входжене в подробиці може лише викликати пеприємне чувство. У всіх творах того роду єсть стисливість найгарнішою прикметою. Не мож отже назвати вдатними таких уступів сеї думки, як опис місця, де росте трут-зіл і др. Серед сього опису губяться трагічні вірші, що становлять кульмінаційну точку людової пісні.

Нехай не буде ні їй, ні мені,
 Нехай ся Гриць наїсть сирої землі.

Przedżej będzie w grobie,
 Ani mnie, ni tobie.

Тота сама хиба виступає виразно до кінця думки; її закінчене містить ся в слідуючих стихах народної пісні:

Ой мати, мати, жаль ваги не має,
 Нехай Грицуню нас двох не кохає.

Ach! o matko miła,
 Wiem, com uczyniła,

Jego ukaranie
 Za przykład zostanie,
 Bo żal niema granic,
 Nie uważa na nic,
 Niechaj młodzież płocha
 We dwóch się nie kocha.

В отсії строфі зробив Залескій якийсь психольогічний промах, котрий міг був легко оминути, єслиби був лишень придержував ся вірно тексту народної пісні.

Співак народний перенісся в положене дівчини, що допустилась злочинності, знав, що могла она довершити убийства лишень під впливом жалю та в пориві заздрості, над котрою трудно запанувати; ділаючи під впливом того тяжкого чувства мстить ся она за свою смертельну образу. Усе се по майстерски віддав людовий гений в двох стихах. У Залеского представляється нам дівчина якоюсь вирафінованою зброянкою; її злочинство не єсть пімстою за індивідуальну кривду — але радше результатом якоєсь загальної фільозофічної теорії. Дівчина тата з сими словами на устах:

Wiem, com uczyniła!
 Jego ukaranie
 Za przykład zostanie.

подібна більше до фільозофічного убійці Раскольникова¹⁾, як до сельської зведененої любки.

Усе се доказує, що поет, у котрого тони, звуки, трелі і блески ставили ся на зазив, коли хотів їх віддати словами — не розпоряджав так змістом життя; удалось ему пераз дійсне жите убрati в реальну форму, коли пішов за проводом народної пісні, але сейчас тратив з ока реальне жите, скоро віддалив ся від сеї провіднички.

На закінчене цього розділу мушу ще згадати про думку, котру Залескій вставив до поеми „Damian, książę Wiśniowiecki“. З думки сеї, знакої загально²⁾ в Галичині і на Україні подаю лишень ті уступи, о котрі нам розходить ся.

Сусід оре, сусід сіє,
 У сусіда зеленіс
 А у мене ні орано
 Ані жита не сіяно.

¹⁾ Гл повість Достоєвского: „Вина і кара“.

²⁾ Зачинається она:

Щож я буду бідний діяв,
 Що я жита не посіяв.

У сусіда обороги,
У сусіда повні стоги
А у мене ні то нивки
Ані сіна стебелинки.

У сусіда хата біла,
У сусіда жінка мила
А у мене ні хатинки
Ані щастя ані жінки.¹⁾

У Залєского відбилась сеся частина пісні в слідуючому уступі поеми:

U sąsiada ładna żona,
Dzieci, pokój u sąsiada,
Rodzi niwa niestłoczona,
Mnie jednemu wiecznie biada.
U mnie żony ani dzieci
Ni pokoju rok już trzeci.²⁾

Вплив тої самої пісні особливо що до форми бачимо в віршу п. з. „Co mi po tem“:

Pięknież ciepło na Wołoszy,
Raj, jak w raju tu rozkoszy:
Chléb bieluchny, pytlowany,
Winogrona jak burzany.

Слідуюча строфа має також зміст, подібний до народної сеї пісні:

U Wołocha żona, dzieci,
U Wołocha sad się kwieci,
Domek schludny i wesoły
A gościnne sute stoły³⁾

IX.

Який рід поезій розуміємо під „веснянками“ і „шумками“ Залєского? Позвольмо на се відповісти самому поетові.

„Присвоїв я собі для тих пісень назву українську, назву, в котрій так ясно відбивається їх зміст, зміст веселий, а котра єсть спільна усім спорідненим племенам, як довга і широка Славянщина. Дійсно рід таких

¹⁾ Waclaw z Oleska, 351—352. — Чубинск Труды, V. 232—233.

²⁾ Pisma, II. 60.

³⁾ ibid. II. 77—78.

пісень єсть чисто хліборобський, природний у нас як барвінок, над Вислою і Дніпром, Савою і Мотлявою, межи нашою людностю простою а сердечною. Серби і Українці або Русини як в інчих поважнійших родах поезії так і в сьому ведуть перед. Веснянки і шумки сербські суть солодкі, тихі, пестотливі, представляють щось старогеленського, якийсь стан щасливого настрою люду. Українські галасливі, съмлі, шалені зраджують все, що забулася давна недоля. Помимо сеї ріжниці в дусі, так само з одних і з других бухає неначе запах і тепло весняне, підохочуюче до съмлії, пустої а часом і поривистої гадки; они упоюють троха, але без сліду слезливих піжностей або безвстидного бовтання. Шумки чарують ще окремою власною свою мельодією, котра стойть в яркім контрасті до мельодії думок. Шумки а думки, то правдиве українське „Allegro“ і „Penseroso“. Як сих мельодія тужлива, болюча, протягла, так знов тих охоча, радісна, скочна. Музики і поети можуть з них черпати гарні, численні до безконечності мотиви; не менша їх з відені як і поетів чекає слава. Я прочуваю, що сей рід поезії в своїй порі при загальнім замилованню до лагідності, простоти і племінних обичаїв по старому (?) буйно у нас розростати ся може. Музики і поети, доки їм стане молодості, будуть мати до сего вічно форму і зміст під рукою“.³⁾.

Вірний своїм поглядам звернув ся Залескій до сього роду української поезії, і з них черпав своє вітхнене. Тому веснянки єго і шумки носять на собі виразні знамена сього впливу. Не можу вдавати ся в до кладний розбір дрібних єго відтінків, мушу лише завважати, що українським веснянкам і шумкам народним завдачує Залескій в великій мірі той ясний кольорит, яким відзначаються усі єго поезії, а передовсім легку, звучну форму стиха, і жваве метрум.

Прикмети ті ясно виступають особливо в тих шумках Залеского, котрі порівнаємо з відповідними піснями народними.

Перша з сих шумок має заголовок: „Ladaco“.³⁾

„Веселість, а сердечна простота, деколи наївність панує в тих творах, котрі мають напис: „Ladaco“, „Śliczny chłopiec“ і т. п. Змісту їх не можна подати, бо они властиво змісту не мають: веселість має таку прикмету, що не конче вяже ся з якимсь тісно означенім предметом, але єсть проявою того стану душі, в котрому леда дрібниця викликує невисказану неприємність“²⁾) Для сих прикмет шумок не подаємо їх змісту, лише ставляючи їх поруч відповідних пісень народних вкажемо на взаїмний їх стосунок.

¹⁾ Pisma, 159—160.

²⁾ ibid. II. 175.

³⁾ Chmielowski, Studya, II. 373.

Бодай ся когут знутив,
Що мене рано збудив,
Малая нічка, мала,
Єщем ся не виспала.

Kogut krzykliwe licho
Nie siedziałby to cicho,
Mała bo nocka, mała,
Jeszcześm się nie wyspała.

Причини Боже ночи,
На мої чорні очи,
Причини і другую
На мене молодую.

Nie wstanę taki z rana,
Doprawdym spracowana,
A mnie do pracy szkoda,
Bom sobie hoża, młoda.

Бачимо, що сеся строфа, хоть есть свободним пересыпівом людової пісні, вірно віддає її характер.

Казала мені мати
Зелене жито жати,
А я жита не жала,
В бороздоньці лежала.

Gnała mnie małka wczora
Pleć żyto, póki pora,
A jam nie pleła żyta,
W brózdzie leżałam skryta.

Шумки так відповідали усposобленю Залесского, що в них лишень, якщо відступив від тексту народної пісні, потрафив в тому самому настрою і колвориті розвивати в легкі відміни ті мотиви, котрі пісні народна подавала лишень в завязку. В той спосіб розвинув він в кілька гарних строф отсії стихи:

А я собі гуляю
Як рибка по Дунаю.

Стоялам на колодці
Моргалам на молодці,

З гаю молодці, з гаю
Я чорні очі маю.¹⁾

В тій строфі зближив ся знов Залескій до народної пісні і знов від неї відходить не зміняючи характеру цілості.

Na kładce nuż w swawole,
Pląsać i mrugać w pole,
W lot z dala młodz się zrywa,
Bom taka czarnobrewa.

Тую саму строфу вставив Залескій до іншої веснянки п. з. „Czarnoksiężniczka“.

Do mnie, do mnie chłopcy młodzi
Czarne oczy mam.

Такий самий характер має друга шумка п. з. „Śliczny chłopiec“.²⁾ Текст пісні народної, котра є її первовзором, подаю із збірника Чубіньского.³⁾

А я люблю Петруся
А сказати бою ся,
Ой біда не Петрусь
Біле личко чорний вус.

Wzniosły, smukły i młody
O nielada urody,
Śliczny chłopiec, czego chcieć
Czarny wąsik, biała płeć.

Як не виджу Петруся
То від вітру валю ся,
Ой біда і т. д.

Gdy się spóźni godzinę
To mi teskno aż ginę,
Śliczny chłopiec i t. p.

Дальше знов поет розвиває ширше мотиви, зазначені лише в народній пісні, і в їх дусі творить нові строфы, в котрих пробиває ся та сама простота і наївна сердечність, якою діше отся українська пісня. За примір нехай нам послужить послідна строфа, до котрої не бачимо аналогічного місця в народній пісні:

Co to będzie och dalej
Żeby my się pobrali,

²⁾ Пісню пародну подаю із збірника Чубіньского Труды V. 13. Нр. 32. вар. гл. у „Wacł. z Oleska“ (str. 446. Nr. 358).

³⁾ Pisma, II. 176.

³⁾ Труды, V. 101; вар. ibid. c. 223; Wacł. z Oleska, 256.

Śliczny chłopiec, czego chcieć
Czarny wąsik, biała płeć.

Як бачимо, пересьпів сеї пісні доволі гарний; лишењь рефрен: Sliczny chłopiec, czego chcieć і т. д. переведений не зовсім зручно.

X.

Найвизначійше місце межи легкими бліскучими творами Залєского, котрі він сам називає „фантазиями“, занимають: „Rusałki“ і „Kalinowy most“; їм посвятимо сей розділ праці.

Trzeba chcąc czucie rozszerzyć
Tworzyć bóstwa i w nie wierzyć.

Сесії стихи помістив Залєский яко „motto“ перед заголовком своєї поеми п. з. „Rusałki“ і зовсім справедливо. Божества, котрих імя має ціла фантазія, такі, яких він нам малиє, існували лишењь в уяві Залєского; сам іх собі створив. Люд український зовсім інакше представляє собі ті богині. Не буду тут вдаватись в подрібний розбір сеї поеми. Що тикається єї відносин до українських пісень народних, то жадна з них по моїй думці це відограла ніякої ролі в генезі „Русалок“. Пісня, що зачинається „Fit, fit, fit, fit przepióreczko“, про которую сам автор пише, будьто би она живцем взята з української пісні народної, не міг я віднайти в українських етнографічних збірниках.

Єслибисьмо мали перевести глибшу аналізу поеми п. з. „Rusałki“, то переконалибисьмо ся, що частини поетичних матеріялів, котрі бачимо в сьому творі Залєского, треба нам шукати поза Україною, а іменно у німецького романтика Е. Фрідр. Шульце. Твір сього поета: „Die bezauzberte Rose“, виданий р. 1818, зовсім відповідає любовним мріям Богдана, коли він писав свої „Русалки“. Ті богині Залєского зовсім не подібні до тих русалок, яких створила уява українського люду, — пригадують живо „феї“ Шульцого. Часть уступу п. з. „Cudowność“¹⁾ відповідає 22, 23, 24, а особливо 25, 26 і 27 строфі першої пісні поеми: „Die bezauzberte Rose“. Русалки отже Залєского суть по моїй думці наслідком змішання тих понять про русалок, які має український люд — і плоду фантазії німецького романтика; із тих то матеріялів та із своїх тодішніх стосунків любовних склав Богдан твір майстерський під взглядом форми, в стилю собі лишењь властивому.

Зовсім інший характер має друга фантазія п. з. „Kalinowy most“. Перша есть погідним молодечим фантазованьом про любов та єї

¹⁾ Pisma, I. str. 100, 101, 102.

дива — а друга виражає глибокий жаль за минувшою буйною молодостію, єсть признакою, котра вказує, що фізичні і духові сили поета зачали вже тоді марніти.

Головний помисл, котрий Хмельовський називає сто разів поетичнійшим від усіх споминів і жалів поета за молодостию¹⁾, оснований на вірованнях і піснях українського люду. „Український народ“, каже сам поет в додиці до сеї фантазії, „любить символічні порівнання: улітає радо до тої тайної симпатії межи природою а чоловіком. Жите людске, се у нього вода, що бурливо пливе: молоді літа, се милі гости, що вибігають десь на калиновий міст, за котрими треба гнати з цвітами, щоби попращатись. Калиновий отже міст, се мов якась чародійна кладка на водах житя, по котрій мрія за мрією весняних літ раз на все вимикається“.²⁾

Слова сесії Залеского не о стілько виражаютъ віровання українського люду, о скілько суть єго власним поетичним поясненіем народних пісень, що висъпівуютъ жаль за минувшими молодечими літами.³⁾

В отсїй пісні містить ся головна основа „Калинового мосту“.

Воли мої половиї, чому ви орете?
 Літа мої молодиї, чому марне йдете?
 Літаж мої молодиї, тож ми жаль за вами
 Здає ми ся, що я не був годиноньки з вами.
 Запряжу я шири конї, конї вороненські,
 Та полечу здоганяти літа молоденькі.
 Та буюю, нї гадаю, літа здогоняю,
 Шішли літа з цього сьвіта як лист по Дунаю.
 Здогонив я свої літа на кленовім⁴⁾ мостї
 Та верніть ся літа мої, хоть до мене в гостї.⁵⁾

¹⁾ Studya, II. 383.

²⁾ Pisma, I. 257—258.

³⁾ Чоловіка, що тужить за щасливими молодечими літами, порівнує пісень народна до орла що літає високо, як се бачимо в слідуючій ревній пісні:

Летить орел понад морем по високій високості,
 Плаче козак старесенський да по своїй молодості.
 Літа мої молодиї, де ви ся поділи?
 Чи ви в луги чи в байраки гет від мене полетіли?
 Літаж мої молодиї, де ви ся поділи?
 Завили ся в кленовий лист, да в ліс полетіли? [Максимович, Укр. народ. п'єси. 1834. I. 170. №р. 38; — порівн. Zeg. Pauli II. 80].

⁴⁾ У Колбергта [Pokucie II. 131] клеповім мостї; ibid. Nr. 214. кедровім мості.

⁵⁾ Kolberg, Pokucie, II. 131. Nr. 215.

Деякі гадки і образи поетичні краще суть віддані в слідуючому варянті сеї пісні:

Запрягайте хлощі коні, коні воронії,
Доганяйте літа мої, літа молодій.
Ої догнали літа мої в калиновім мості:
Верніте ся літа мої хоть до мене в гості.
Не вернем ся, не вернем ся, не будем вертати ся,
Булож тобі молодому, було шанувати ся...
Не вернем ся, не вернем ся, не маєм для кого
Не вмів есь нас¹⁾ шанувати як здоровя свого.²⁾

Отся строфа основана на тих піснях становить ядро цілого поетичного помислу фантазії „Kalinowy most“.

Woda duża i burzliwa,
Kalinowy most mój stoi,
Spodem ku mnie przyhukiwa,
Walą, walą goście moi.
Wślad za nimi tu na moście,
Wślad ostatni puszczaam kwiatek,
Bądźcie zdrowi mili goście,
Nie zawróć młodziezych latek.³⁾

Строфа сеся повторяєсь, кілько разів впроваджує поет на калиновий міст нову громадку споминів з щасливої своєї молодості:

Bądźcie zdrowi goście mili!
кличе поет, коли пращаєсь із послідною юрбою споминів:
Wody codzień mętniej płyną,...
Co dzień smętniej serce kwili...
Darmoż, darmo Ukraino
Piewcy twego miją latko,
Oj zapłaczmy po cichułko,
Więdnę wcześnie moja Matko...
Z utęsknienia, och ze smutku.
A ustawnie mi się marzy
O minionej lubej wiośnie,
Gdym sam jeden i miłośnie
Budził z mogił twych guślarzy!⁴⁾

¹⁾ У Чубінського: [Труды V. 83, №р. 174]: „Не вмів же ти шанувати здоровечка свого“.

²⁾ Українські пісні, видав Данило Каменецький, Петерб. 161; порівн. Чуб. Труды II. 129-

³⁾ Pisma, I. 257.

⁴⁾ Pisma, I 273—274.

Леле! Весна поетичного вітхненя, весна молодечого одушевленя безоворотно для Залесского ми́нула; з его ліри не пливуть уже звуки чисті, мельодійні, жваві, але іонурі, холodom проймаючі зойки, сповиті в тумані містицизму. Декотрі гарші уступи „Калинового мосту“, — се послідні „милі гості“ з чудової країни споминів молодечих літ Богдана.¹⁾

XI.

Українські народні пісні, на котрих виплекався талант поетичний Залесского, не могли не полишити свого съліду і на мові єго поезій.

Уже сам зміст їх, взятий з життя українського народу або і просто із українських пісень, приневолював поета користуватись для вірнійшої характеристики українсько-рускими словами.

І так описуючи сцени з життя українського люду, входячи в єго съвітогляд, натякаючи на єго віровання та обряди, уживає таких українських слів, котрі мають в тому обемі своє стереотипове значіння: н. п. zozula (I. 266)²⁾ = зозуля (вмісто kukułka); trut ziele (I. 198) = трутзіль = тройзіль; lubystek (I. 255) = любисток; tuman (I. 136) = туман; oman (I. 244) = оман; bis (II. 174) = біс (bies); czort (II. 269) = чорт (вм. czart); bojaryni (II. 76) (вм. drużbowie weselni) = бояре; chorowody (II. 143) = хороводи; guślar (IV. 192, I. 255) = гуслар; torban (I. 136) = теорбан (також торбан); prysiudy (II. 63) = присюди.

Малюючи жите козацке мусів знов поет натрапить на предмети, образи і поняття, котрі або насамперед відбилися в мові руско-українській (часом взяті з татарської мови) або на котрі нема зовсім в польській мові відповідних слів н. п. buńczuk (I. 138), buńczuczny (ibid) = бунчук, бунчучний; kureń, kurenny (IV. 4) = куренъ, куренний; koszowy (IV. 17) = кошовий; czajka (IV. 11) = чайка; bajdak (II. 144) = байдак; Sicz = Січ; lug (IV. 4) = луг; majdan (II. 83) = майдан; bajrak (II. 37) = байрак; slobodzki (I. 260) — слобоцкий; porohy (I. 233) = пороги.

Обряди церковні і релігійні звичаї руско-українського люду мусіли Залесскому також піддати свою пайку слів, чужих польській мові: на пр. Spas (II. 15) = Спас; ładan (I. 133) — ладан; wlässyka (II. 226) =

¹⁾ „Калишовий міст“ написав Залесский коло р. 1839, як про се съвідчать спомини Сев. Духінської (Bibliot. Warszawska г. 1886 т. II str. 382).

²⁾ Числа римські означають том, а арабські сторону львівського видання (з р. 1877) поезій Залесского, де знаходить ся відповідне слово.

владика; przystół (II. 225) = пристіл; kryłos (II. 15) = крилос; car-skie Wrata (II. 226) = царські врата; lik (II. 116) = лик; chram (I. 78) = храм; czerńcy (II. 119) = черці; ihumen (II. 15) = ігумен; monastyr (II. 15) = монастир; mołebeń (II. 134) = молебень; metro-polita (II. 117) = митрополіта; wira (II. 119) = віра і т. д.

Але приглянетьмося важливим язиковим проявам, які дають ся завважати в українізмах Залесского.

1) Деякі слова взяті з руско-української мови задержують руску фонетику.

- a) **h** вместо **g**: hromada (II. 58) = громада.
 hospodarzyć (II. 73) = господарити.
 rozhovor (I. 241) = розговор.
 porohy (I. 147, I. 233) = пороги.
 hukać (I. 205) = гукати.
 przyhukiwać (I. 273) = пригукувати.
 hoży (I. 140) = гожий.
 kniahinia (I. 270) = княгиня.
 hołowa (II. 154) = голова.
 horują (IV. 61) = горюють.
- b) **u** вместо **a, e**: siudy } сюди.
 tudy } (II. 63) = туди.
 prysiudy } присюди.
 guślara (genet.) (IV. 198) = гусяляра.
 niezabudka (IV. 5) = незабудька.
 rozpukłych (I. 194) = розпукнених (розпуклих).
 ług (IV. 4) = луг.

- c) **oło, oro** вместо **ło, ro**: młodziec } (I. 147) = молодець.
 mołojec }
 porohy (I. 147) = пороги.
 hołowa (II. 154) = голова.
 korol (II. 17) = король.

- d) **no** вместо **nie**: chmurno } хмарно.
 smutno } (II. 64) = смутно.
 wietrzno }
 nudno } нудно.
 dworno (II. 76) = — —
 pewno (I. 151) = певно.
 lubystok (I. 255) = любисток.
 kniaż (I. 138) = князь.

wira (II. 119) = віра.
 mołebeń (II. 134) = молебень.
 czort (II. 269) = чорт.
 trochi (II. 184) = трохи.

2. Часом українсько-рускі слова зовсім не суть спольщенні:

porohy (I. 233) = пороги.
 prysiudy (II. 63) = присюди.
 hołowa (II. 154) = голова.
 korol (II. 119) = король.
 rozhowor (I. 241) = разговор.

3. Інші знов спольщенні лише по частині під взглядом фонетичним.

guślarz (IV. 198) = гусляр.
 młodziec (I. 147) = молодець.
 przyhukiwać (I. 273) = пригукувати.
 niezabudka (IV. 5) = незабудька.
 syzopióry (II. 144) = сизонерий.

4. Декотрі слова зовсім спольщенні під взглядом фонетичним.

winograd (II. 77) = виноград.
 bodziak (I. 205) = бодак.
 przystół (II. 15) = пристіл.
 klik (I. 221) = клик.
 kraśnolicy (I. 211) = краснолицій.
 kraśnopióry (II. 114) = красноперий.
 klekot (I. 269, 152) = клекіт.
 wzorzec (II. 141) = взорець.
 liwady (IV. 15) = левади.
 nizać (IV. 10) = низати.
 czerniec (II. 119) = чернець.
 bezludzie } (IV. 21, 77) = безлюдє.
 bezchlebie } (IV. 21, 77) = безхлібє.
 rówieśni (IV. 114) = ровесні.
 nizem (IV. 62) = низом.
 naślednica (II. 134) = наслідниця.
 krasawica (II. 147) = красавиця.
 pobratymy (I. 222) = побратими.
 bylinka (II. 135) = билинка.
 mizina (II. 141) = мізинна (мізинець).
 właść (II. 141, IV. 119) = власті.
 bogomodelc (II. 134) = богомолець.

przyzostać się (IV. 5) = призістати ся.
nadbać sobie coś (IV. 63) = надбати собі.

5. Часом слова українсько-русікі задержують руску фонетику, а мимо того не разять польського уха, бо свободні від тих прикмет, котрими руска фонетика відріжняє ся від польської:

krasa (I. 242) = краса.
um (I. 215) = ум.
dumka (I. 17 і т. д.) = думка.
lubka (I. 198) = любка.
zazula (I. 266) = завуля.
rusa kosa (I. 140) = руса-коса.
oman (I. 244) = оман.
ostrowy (I. 108) = острови.
kajać się (II. 65) = каяти ся.
podumać (I. 257) = подумати.
zadumany (I. 259) = задуманий.

6. Декотрі слова, взяті з українсько-рускої мови, тому затримують руску фонетику, бо не мають в польській мові слів фонетично анальгічних.

hoży (II. 140) = гожий.
hukać (I. 273) = гукати.
niezabudka (IV. 5) = незабудька.
rozhowor (I. 241) = розговор.

7. Інші знов затримали руску фонетику, хоть мають фонетично анальгічні слова в польській мові.

bis (bies) (I. 171) = біс
hoszpadarzyć (II. 73) (gospodarzyć) = господарити.
guślar, guślarz (I. 255) (gęślarz) = гусляр.
porohy (I. 233) (progi) = пороги.
rozprukłych (rozpręklých) (I. 194) = розпуклих.

8. Деякі слова спільні язикови польському і рускому, ужиті в сену значенню, яке мають в рускій мові:

zorza (I. 142) = gwiazda = зоря.
proch (II. 31) = pył = порох.

9. Подибуємо також у Залєского цілі звороти рускі хоть спольщені.

na wzawody (II. 75) = на взводи.
na dobry dzień (II. 58) = на добрий день.
żal się Boże! (I. 225) = жаль ся Боже.

10. Рідше знаходимо флексийну форму руску.

luda (II. 33, 142) вм. ludu = люда.

kani (II. 69) вм. kania (nomin.) = кания (діяль. кані).

11. Деякі слова, взяті Залеским з українсько-рускої мови, суть походження церковно-славянського.

carskie wrata (II. 115) = царскі врата.

władyka (II. 226) — владика.

Spas (II. 15) = Спас.

chram (I. 78) = храм.

ładan (I. 133) = ладан.

lik (II. 117) = лик.

12. Другі знов слова, запожичені Залеским з рускої мови, дістались до неї з язика грецького за посередництвом мови церковно-славянської.

ihumen (II. 15) = ἰγούμενος = ігумен.

monastyr (ibid) = μοναστήριον = монастир.

kryłos (ibid) = κληρος = крилос.

diakon (II. 15) = διάκονος = діякон.

13. Часом бере Залеский з українсько-рускої мови слова, що мають походжене татарське або турецьке.

majdan (II. 83) = майдан.

bajrak (II. 37) = байрак.

buńczuk } (I. 138) = бунчук.
buńczuczny } (I. 138) = бунчучний.

basztan (IV. 97) = баштан.

torban (I. 136) = торбан.

bajdak (II. 144) = байдак.

14. Велике число чувствеників, се прикмета язика українсько-руського.¹⁾ Тому Залеский бере їх часом з того язика.

cur tobie ! (IV. 8) = цур тобі !

cyt, cyt ! (II. 94) = цит, цит !

alla, dralla ! (II. 36) = гала-драла !

ura ho ! (I. 131) = гура га !

na dobrydzień ! (II. 58) = на добрийден !

żal się Boże! (I. 225) — жаль ся Боже !

15. Мова українсько-руська, особливо поетична, дуже любує ся в словах здрібнілих (deminutiva); тому і Залеский, хотічи зблізитись до

¹⁾ Порівн. Dr. Em. Ogonowski: Studien auf dem Geb. d. ruth. Spr. s. 314.

пісень українських, уживав слів здрібнілих, утворених способом властивим рускій мові:

siostrzyca (I. 222) = сестриця.

bylinka (II. 135) = билинка.

16. У Залесского подибуємо дуже часто слова зложені (composita) [українсько-руска мова ними дуже радо послугується] взяті з рускої мови, або утворені в її дусі:

chórowody (IV. 134) = хороводи.

kraśnopiory (I. 101) = красноперий.

złotopiory (I. 211) = золотоперий

syzopiory (II. 114) = сизонперий.

kraśnolicy (I. 211) = краснолицій.

zielonokosa (I. 237) = зеленокоса.

slowomocen (II. 142) = словомоцен.

złotosfrunny } (I. 102) = золотострунний.

złotousty } (I. 102) = золотоустий.

bezлюдzie } (IV. 21) = безлюдє.

bezchlебie } (IV. 21) = безхлібє.

bogomodlce (II. 134) = богомольці.

cudotwórca (II. 141) = чудотворець.

złotobramy (IV. 6) = золотобрамий.

złotowierzchy (ibid) = золотоверхій.

półkowódcy (IV. 24) = полководці.

wieńconošny (IV. 233) = { (вінценосний)

sławopiewca (ibid) = { (славопівець) {

wieńconošca (II. 143) = { (вінценосець) {

lałopiscy (II. 102) = літописці.

Ось і перегляд найважніших українізмів, що дістались в великий мірі за посередництвом українських пісень народних до поезій Б. Залесского.

XII.

Щоби показати стосунок поезій Б. Залесского до українських пісень народних і вплив їх на Богдана взагалі¹⁾ мусимо ще раз зібрати коротко найважніші гадки, розвинені в попередніх частинах сеї студії, додаючи при тій нагоді ще деякі нові подробиці.

¹⁾ Я не мав наміріння показати точно усі дріблі відтілки цього впливу: тут ходило мені о виразні сліди, о головні признаки впливу українських пісень народних, які подибуємо в деяких поемах Залесского.

Залескій міг зовсім справедливо сказати, що „*piastunką mi była ludu duma, nim serce rozbrzmiało w swojej nucie*“²⁾.

Народна пісня, в которую він вслухувався в дитячому віці, розвинула в ньому поетичне усposоблене, котре вже тоді мож було завважати в хлопчині. Пізніше „була українська дума тим леготом, котрого подув добував з серця поета мов з арфи чудові звуки“. Якіж се були звуки, і о скілько в них мож було розпізнати тони самого леготу, що їх викликував?

В перших творах Залеского, и. п. в „*Dumie o Waclawie*“ і др., бачимо лише зміст народної пісні. Іх форма се незручна ще свита, зроблена на клясичну моду. Не богато ріжнить ся стилем від сеї думи „*Janusz Bieniawski*“; але тут бачимо вже дрібні жемчуги народної поезії, вставлені доволі ще незручно в незовсім відповідну оправу власної єго композиції. В дальших поемах подибуємо що раз більше елементів, взятих з українських пісень народних, але поет получив їх з собою таким оригінальним, таким дивним способом, що годі їх там нераз розпізнати.

Виняток під тим взглядом становлять декотрі „думки“ і „шумки“, котрі суть майже дословними переводами українських пісень, хоть і ту, як ми бачили, не зовсім удається поетови вирватись із зачарованого круга — із властивостей свого поетичного таланту.²⁾ Прикмети сї завважав на собі сам поет:

Pierwiej z sercem dźwięk pogodzę,
I czyściejszy, upiększony
Po samotnej puszczaam drodze.³⁾

Той отже дар прикрашування народних мотивів додає єго творам характеристичного блеску, але стирає з них первістну барву. Вроджена сеся прикмети єго таланту перемінила ся пізніше у Залеского в означенну теорію, по котрій користав він із народної поезії.

¹⁾ Pisma, II. 45, i IV. 65.

²⁾ Се, що говорить І. Браунес про англійського поета, Томса Моора [Гл.: *Główne prady literatury europejskiej w XIX. stóleciu*, t. IV. str. 219.] дастъ ся майже до слова сказати про Залеского:

„Має він еротичну фантазію, як другі поети еротичну пристрасть. Любить він усе, що єсть гарне, ніжне, вибране лагідне і ясне, само для себе без пристрасти, або контрасту. Не подає він ніколи оповідаля перевопненого подіями, ніколи не представляє сильного контрасту, і не загребує ніколи чувства довгою, глибокою задумою. Любить він цвіті, дерева, а не єго корінє. Предмети, котрі єго причаровують, причаровують го першим вражільом; суть опи гарні, ослюплюючі блищають перед змислами, займають більше око і ухо як серце.“

³⁾ Pisma, I. 179

Pieśni ludu — jedwabników
 Przedzia na wiatr lśniąca, lekka,
 Któż jej doda świetnej kraszy,
 Umaluje, złotem przetka,
 I na wieczne, wieczne czasy
 Adamaszki i atłasy,
 Na królewskie gdzieś pokoje
 I na dziewczęc wsztukich stroje.¹⁾

Залескій звичайно так сильно малював первістне прядиво, так густо перетикав тканину витворами своєї власної уяви, що в „адамашках“ тих ледво ту або там виглядала народна ткань, хоть она часто, як ми се бачили, становила головний помисл поетичного твору. Сесю первістну людову українську основу старали ми ся по можності видобути на верх з під золочених оздіб самого поета.

В історичних думах Залеского стосунок той доходив до сього ступеня, що поет покидає зовсім основу народної поезії, а навіть історії, лишењ плід своеї ясної уяви перетикає ту або там прядивом народних українських слів і образів поетичних.

Тому „лицарські рапсодії“ Залеского з життя козацтва мають відмінний характер, і зовсім інчим переняті суть духом, як історичні народні українські думи.

Того роду твори Залеского випливали вже з його ідеї, а іменно, щоби „Поляне з над Дніпра збраталися з Полянами з над Висли“.

В тій цілі представляє нам поет в своїх думах історію не таку, яка була, але таку, яка відповідала його снам і ідеалам.

Lachy-Sławianie, jak w moich snach,
 Jak w mojej nucie, słowach i pieśni,
 Byliby sobie bracia rówieńsi.²⁾

Се, що ми доси сказали про відносини поезій Залеского до пісень народних, відносило ся більше до їх змісту. Під взглядом форми і артистичного оброблення усі майже критики признають Залескому незвичайні прикмети. Міцкевич каже, що „Залескій буде все до розпуки допроваджувати тих, котрі би хотіли полюбити штуку для самої штуки“.³⁾ Навіть В. Цибульський, котрий думає, будьто би ті, що наслідують людову поезію, ніколи не взнесуть ся до правдивої штуки⁴⁾), одушевляє ся зверх-

¹⁾ ibid. II. 103.

²⁾ Pisma, IV. 206.

³⁾ Rzecz o literaturze słowiańskiej, rok drugi 1841–42 str. 239.

⁴⁾ „Takих поезій, утворених самим люdom, не наслідує ся, ті, що їх наслідують, як Залескій, ані межі люdom ані серед читаючого съвіта не суть популярними,

ною будовою поезій Залєского, і дивує ся, звідки бере він свої рими і ритми? „Суть они у нього такі рухливі, такі легкі, що під тим взглядом ніхто му не може дорівнати“.¹⁾ На слід цієї загадки, до котрої по думці Тишинського²⁾, „сам лише Залєский має ключі“, трафів уже Цибульський, говорячи, що мова Залєского є немов мельодія пісень українських.³⁾ Так! Звучний і легкий ритм більшої частини поезій Залєского є ритм українських пісень народних, котрий так тісно звязаний з їх мельодією. Уже з тих пісень Залєского, котрі ми порівнювали з українськими народними піснями, моглисмо переконатися, що він присвоїв собі в цілості не лише ритм поодиноких стихів, але і будову метричну цілих строф. Типовими ясними примірами на це є суть такі думки, як „*Modo zaswałana*“, „*Wyjazd bez powrotu*“, „*Dwojaki koniec*“, „*Zakochana*“, „*Pochód*“ і шумки „*Sliczny chłopiec*“, „*Ladaco*“ і т. д.

Українські шумки взагалі, в котрих будова така легка, свободна і мельодійна, подали Залєскому найбільше метричних взорів, і до них мусів би звернути ся той, хто би хотів докладно під цим взглядом розслілити твори Залєского, котрі займають так значне становиско в історії польської ритмики. Що тикається отже мельодійності стихів, котру він завдачує українській народній поезії, можна про нього сказати, єго власними словами, що він

. . . . na gody narodowe
W dumie złotej lub piosenice,
Ruską nutę, polską mowę

не втиснути ся до глибини народного життя, а з другого боку хотіть мати претенсію, не внесутися до правдивої штуки. Що поможе, якщо собі присвоїли цілій крам образів, метафор слів, наколи з ними не сполучимо високої думки?⁴⁾ [Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX. wieku, str. 323]. Противний погляд на цю справу висказав Вацлав з Олеска: „Хтож заперечить, що народні пісні, будучи образами, в котрих кождий нарід найвірнійше малює свій характер і винуває свої чувства, описуючи звичай і всікий обичай,— суть найдокладнішими речниками життя на родному“. [Гл. Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, Lwów r. 1833. Rozgrawa wstępna str. XVI] „Поезії Міцкевича і Залєского визначують ся без взгляду на думки съвіжостию мови, чимсь новим в способі виражування євоїх гадок, чого від разу не можемо поняті, а що, коли близьше застаноримо си, представляє ся нам які спосіб висловленія, гостосованій до природи а уживаний людом особливо в єго піснях“ [ibid. XXI.] О скілько сеся послідна думка вправдива, о скілько она тикається Залєского, старали ся ми висле показати

¹⁾ Odczyty o poezji polskiej str. 233.

²⁾ Rozbiory i krytyki III. 185.

³⁾ Odczyty str. 232.

Jak dwie siostry, dwie królowe
 wiódł pod ręce.⁴⁾

Прегарні, звучні і незвичайно докладні рими, се вже заслуга самого Залеского, бо народна поезия, що має звичайно рими дуже свободні і не-докладні, могла ему в тім взгляді хиба дуже скупого достарчiti материялу.

Знане україньско-руського язика, котрого поет научив ся в молодості, а котре відсвіжував собі при помочи пісень народних, причинило ся не мало до сформовання ся у нього такої мови, якою він орудував. Хотячи додати своїм поезиям місцевого кольориту уживав Богдан дуже часто україньских слів, котрі відповідно польонізував.²⁾ В тім взгляді представляє мова Залеского дуже цікавий предмет для знатока і історика польського язика.³⁾

Але докиньмо ще на закінчене кілька слів до характеристики стосунку поезий Б. Залеского до україньских народних пісень.⁴⁾

Хоть пісні ті, як ми се бачили, так велику відограли ролю в історії поетичного творчества Залеского, хоть так сильно вплинули на характер его поезий, мимо того лишень дуже мала їх частина написана в народному дусі. Випливало се вже з природи его поетичного таланту, котрий не в міру сильно вибував в абстракційному напрямку.

Тут приходять мені на думку слідуючі слова польського письменника Ед. Одинця.

„А тишиш ти“, пише він звертаючись до Залеского в своїх „Споминах“⁵⁾, „між іншими того жайворонка, що то хотячи ніби присісти на житному колосю — котре під ним угиналось, взбивав ся знов до гори,

¹⁾ Pisma, II. 98.

²⁾ Найбільше українізмів бачимо в поемі п. з. „Trechłymirowski monaster“ (Pisma, II. 108.)

³⁾ В пізнійших літах, хоть поет сам не уникав україньских слів, виступав супроти „przedrzeźniania ruszczyńnie wbrew smakowi i czystości naszego języka. [Listy Zaleskiego do A. Mickiewicza, Kłosy, 1886. XLIII. 119. (лист датований: Fontenebleau 6. lutego 1842].

⁴⁾ По докладнійшому розборі людового україньского елементу в поезиях Залеского перестають бути пустими фразами всякі порівнання. Зрозуміємо тепер і слідуючі слова Спасовича: „Обем матеріалів поетичних Залеского був обмежений. Стосунок їх до его фантазії есть такий, що все проміне дійсності, котре проходить через сесю фантазію, заломлюється дуже сильно, і дає хроматичні образи. Кождий промінь перевіторюється в дугу, а за тими дугами, трелями і кольоратурами, за натовпом найсуб'єктивнійших чувств никнуть первістні мотиви і суть цілі поеми, котрих зміст можна би подати лише з великою трудністю. [Geschichte der slavischen Literaturen von Puriñ u. Spasowic, Leipzig, 1883 S. 221].

⁵⁾ „Wspomnienia z przeszłości“ A. E. Odyńca str. 415.

і щебетав що раз голоснійше? Ти порівнував єго жартом до духа поета, що хотівби оперти ся на земних підпорах“.

З тим жайворонком мож порівнати самого Залесского. Буйна, легка єго уява уносила го понад сьвіт земний в країну ідей і мрій. Колосє папердої поезії, що виросло з реального ґрунту, з життя і чувств люду, угинало ся під ним; він знов взбивав ся в країну улуди, але рівночасно віддаляв ся від дійсності. Тому єго поезії, в більшості випадків, о тілько мають виразну форму, о скілько суть вірною відбиткою дійсности, о скілько дух поета, мов той жайворонок, трішаючи крильцями удержав ся на колосю української народної поезії.

Олександер Колесса.

P. 1892.